

Een portret van vestiging

Een onderzoek naar woonvoorkeuren van kunstschilders in Nederland

Masterthesis Sociologie
Grootstedelijke Vraagstukken
en Beleid
Rosalie Kleinjan
311573
Begeleider:
Prof. dr. J.P.L. Burgers

Een portret van vestiging

Een onderzoek naar woonvoorkeuren van kunstschilders in Nederland

Erasmus Universiteit Rotterdam

November 2011

Abstract

This thesis has investigated the sustainability of the 'creative class-theory' of Florida in the Netherlands. As a result of the popularity of Florida's theory, policy makers in the Netherlands want to attract the creative class to promote urban growth. This research has focused on the most artistic group of the creative class, the painters. The results of 98 surveys and 11 interviews show that painters, unlike the creative class, do not concentrate in creative cities. Painters live as often in creative cities as in other places in the countryside. In addition, not all factors of Florida offer an explanation for the settlement of painters. Based on these results, Florida's theory cannot be applied to all painters in the Netherlands. Policy makers should find another way to provide urban growth or should at least distinguish different groups with different location preferences within the creative class.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk:

Paginanummer:

1. Inleiding	5
2. De creatieve klasse: Florida en zijn critici	7
3. Beeldend kunstenaars: kunstschilders als uitzondering op de 'creatieve klasse-theorie'?	11
4. Methoden	15
5. Dataverzameling	17
6. Resultaten	19
6.1 De woonplaats van kunstschilders: creatieve steden of niet?	19
6.2 Profielschets kunstschilders	27
6.3 'De creatieve klasse-theorie' van Florida: 'power of place'	28
6.4 'De creatieve klasse-theorie' van Florida: 'quality of place'	32
6.5 Kritiek op Florida: economische, sociale en algemene vestigingsfactoren	37
6.6 Galerieën en kunstnetwerken	43
6.7 Plaats van opleiding en ideale woonplaats	45
6.8 Inkomen en de recessie	48
6.9 Het belang van het internet	50
6.10 Type schilderwerk	51
6.11 Twee typen kunstschilders	52
7. Conclusies en aanbevelingen	56
7.1 Kunstschilders als gedeeltelijke uitzondering op 'creatieve klasse-theorie' Florida	57
7.2 Het leven van de kunstschilder	59
7.3 Aanbevelingen	62
8. Literatuur	63
9. Bijlagen	66
Bijlage 1: Enquête	66
Bijlage 2: Topiclijst interviews	78

Voorwoord

Mijn interesse heeft altijd gelegen in cultuur, kunst en maatschappij. Na de middelbare school was de keuze voor een studie niet gemakkelijk. Ik heb gekozen voor de studie Sociologie, omdat deze vrij breed is waardoor ik mij altijd meer zou kunnen toeleggen op cultuur en kunst. In het derde jaar heb ik dan ook een minor gevolgd in kunst en maatschappij, een vak van cultuurwetenschappen. Het onderwerp van mijn masterscriptie is ook niet toevallig. Door onderzoek te doen naar kunstschilders en hun vestigingsmotieven, heb ik mijn verschillende interesses weten te combineren in het slotstuk van mijn studie.

In de eerste plaats wil ik mijn begeleider, prof. dr. J.P.L. Burgers, bedanken voor zijn raad en aanwijzingen. Hoewel het onderwerp helemaal bij mij past, blijft het proces van een scriptie een periode van de welbekende ups en downs. Daarbij heb ik veel liefde, steun en begrip gekregen van mijn vriend Stefan, mijn ouders, mijn zusje Merel, mijn familie, mijn schoonfamilie en van mijn vrienden en vriendinnen. Bedankt daarvoor. Uiteindelijk kan ik door alle raad en steun met trots mijn scriptie presenteren.

Rosalie Kleinjan

November 2011, Zuid-Beijerland

1. Inleiding

Een tentoonstelling in New York, Londen of Parijs, voor bekende kunstenaars is dat geen uitzondering. Tegenwoordig vliegt men in een dag de wereld over en kan men gemakkelijk contact onderhouden met iemand van een ander continent. Dit proces van globalisering heeft geleid tot divers onderzoek en al veel vragen opgeroepen omtrent de definitie van de natiestaat en de mate van locatiegebondenheid (Buchholz & Wuggenig, 2005; Schinkel, 2009: 781-782). Door de toenemende afhankelijkheid, de kortere afstanden en de wereldwijde netwerken, is het de vraag of locatie er tegenwoordig wel toe doet. Toch blijkt dat locatie wel degelijk van belang is, bijvoorbeeld voor de vestiging van bedrijven. Zo stelde Sassen in haar werk dat zogenaamde 'global cities' strategische plekken zijn voor bedrijven om zich daar te vestigen. In de grote steden heb je immers alle voorzieningen. Bovendien dienen ze als verbindingen tussen zowel nationale als internationale netwerken (Sassen, 2006: 193-194).

Sassen gaat daarbij uit van het conventionele idee dat de economie de cultuur aantrekt. Doordat bedrijven zich vanwege economische redenen in grote steden vestigen, zullen hoger opgeleiden en creatieve mensen zich daar ook vestigen. Florida stelde echter in zijn boek *'The Rise of the Creative Class'* dat de relatie economie-cultuur andersom ligt. Volgens Florida zal de aanwezigheid van een creatieve klasse in een stad, zorgen voor een toename van het aantal vestigingen van bedrijven en van investeringen. Kortom, de creatieve klasse zorgt voor meer werkgelegenheid en voor economische welvaart (Florida, 2004: 315-326).

Beide theorieën tonen aan dat de steden in tijden van globalisering een grote rol spelen, niet alleen op economisch, maar ook op cultureel gebied. De steden worden gezien als de centra of knooppunten van de wereld. Locatie is in die zin wel degelijk van belang, namelijk de vestiging in steden. Natiestaten zetten dan ook veel instrumenten en middelen in op de economische groei van steden (Mayer, 2007: 90-

93). Daarbij hebben beleidsmakers in Nederland zich voornamelijk laten inspireren door het werk van Florida. Het aantrekken van de creatieve klasse door in te spelen op factoren van vestiging, is inmiddels een belangrijk onderdeel van het stedelijk beleid geworden (Oudenampsen, 2007: 3-4).

Florida zet zich met zijn 'creatieve klasse-theorie' af tegen de notie dat agglomeratie en clustering van bedrijven die creatieve klasse aantrekt. De creatieve klasse vestigt zich volgens Florida niet zomaar waar bedrijven gevestigd zijn, maar op plekken waar creativiteit samenkomt (Florida, 2004: 7). Tevens stelt Florida dat mensen uit de creatieve klasse niet alleen in steden gaan wonen vanwege fysieke aantrekkelijkheid, maar zijn zij vooral op zoek naar een gemeenschap met ervaringen van hoge kwaliteit, die open staat voor diversiteit en waar zij de identiteit aan kunnen nemen als creatieve mensen (Florida, 2004: 258-261).

Volgens Florida wordt de creatieve klasse aangetrokken door drie factoren, namelijk technologie, talent en tolerantie (de drie T's). Een stad moet de drie T's bezitten, wil het de creatieve klasse aantrekken, zorgen voor innovatie en leiden tot economische groei. Het feit dat sommige steden het 'beter doen' dan andere steden, kan volgens Florida worden verklaard door de aanwezigheid van de drie factoren (Florida, 2004: 249-266).

Aangezien de creatieve klasse zoals gesteld door Florida een grote groep is, namelijk 30% van de beroepsbevolking, is het de vraag of elke groep uit die klasse door dezelfde factoren wordt aangetrokken en of zij zich inderdaad daarom in (creatieve) steden vestigen (Florida, 2004: 8). Een specifieke groep die onderdeel uitmaakt van de creatieve klasse zijn de kunstschilders. Kunstschilders behoren tot de meest artistieke kern van de creatieve klasse, de 'Super Creative Core' (Florida, 2004: 8, 69). Juist omdat zij tot de kern van de creatieve klasse behoren, is het interessant te kijken waar kunstschilders zich vestigen en of inderdaad de drie factoren van de 'creatieve klasse-theorie' van Florida van aantrekkingskracht zijn. De probleemstelling van dit onderzoek luidt dan ook als volgt: *waar vestigen*

kunstschilders zich in Nederland, kan dit worden verklaard aan de hand van de 'creatieve klasse-theorie' van Florida of zijn er andere factoren die aan de vestigingskeuze van kunstschilders ten grondslag liggen?

2. De creatieve klasse: Florida en zijn critici

De theorie over de creatieve klasse van Florida heeft veel reacties opgeroepen. Niet alleen heeft het geleid tot nieuwe ideeën over het genereren van economische groei, maar vooral ook tot het aantrekkelijk willen maken van steden voor de creatieve klasse. Steden profileren zich steeds vaker als creatieve steden, zodat ze kunnen behoren tot de meeste populaire steden van de wereld. Het project 'I Amsterdam' is daar een goed voorbeeld van. Amsterdam wil door middel van zogenaamde 'city marketing' laten zien dat zij door al haar voorzieningen, het waard is om daar te willen wonen, met name voor mensen uit de creatieve klasse (Oudenampsen, 2007).

Volgens Florida kan de internationale populariteit en de economische groei van steden vooral worden verklaard door de drie factoren van technologie, talent en tolerantie. *'The key to understanding the new economic geography of creativity and its effects on economic outcomes lies in what I call the 3 T's of economic development: Technology, Talent and Tolerance'* (Florida, 2004: 249). Met technologie bedoelt Florida het aanwezig zijn van high-tech en innovatie. Florida meet deze factor met behulp van de 'High-Tech Index' en de 'Innovation Index'. De factor talent wordt door Florida gemeten door het aantal mensen dat in het bezit is van een bachelordiploma of hoger, oftewel de 'Talent Index'. De factor tolerantie houdt in dat er sprake is van openheid ten aanzien van diversiteit, oftewel dat mensen van verschillende afkomst, met verschillende overtuigingen worden geaccepteerd. Om tolerantie te kunnen meten, maakt Florida gebruik van de 'Gay Index', de 'Melting Pot Index' en de 'Bohemian Index'. Gezamenlijk vormen deze indices de 'Composite Diversity Index',

oftewel diversiteit in brede zin. Mensen uit de creatieve klasse zouden door hun diverse leefstijlen, niet-conformistisch gedrag en hun individualistische instelling zich aangetrokken voelen door een open en tolerant klimaat. Dat laatste samen met de aanwezigheid van high-tech, innovatie en talent, is wat Florida de 'power of place' noemt (Florida, 2004: 249-250).

Naast de 'power of place' is de 'quality of place' ook van belang voor de creatieve klasse bij de keuze voor een woonplaats. Onder de 'quality of place' verstaat Florida *'the unique set of characteristics that define a place and make it attractive'* (Florida, 2004: 231). Hij onderscheidt dan drie dimensies: 'what's there', 'who's there' en 'what's going on'. Daaronder verstaat hij respectievelijk de kwaliteit van de leefomgeving (natuur en historische gebouwen), het type mensen dat aanwezig is (bepaalde scenes) en de mogelijkheid van toegang tot verschillende (culturele) activiteiten (restaurants en uitgaansgelegenheden). Deze drie dimensies zorgen voor de mate van aantrekkelijkheid van een stad. Een creatieve stad trekt volgens Florida, naast de drie T's, de creatieve klasse aan, omdat het levendigheid biedt en iedereen hun leefstijl kan uiten door de aanwezigheid van diverse voorzieningen (Florida, 2004: 231-232).

Het 'broedplaatsenbeleid' is een duidelijk voorbeeld van populariteit van de 'creatieve klasse-theorie' van Florida onder Nederlandse beleidsmakers. Door gedeelten in steden op te knappen, wordt er ruimte vrij gemaakt voor de creatieve klasse om zich daar te vestigen. Vervallen woningen worden gerenoveerd zodat het voldoet aan de woonwensen van de creatieve klasse. Daarnaast worden oude panden verbouwd tot ateliers waar kunstenaars hun werken kunnen vervaardigen (Marlet & Van Woerkens, 2005: 3). Echter, wordt hierbij geen rekening gehouden met kunstenaars die niet commercieel of op succes gericht zijn, daar wellicht geen behoefte aan hebben (Bontje & Musterd, 2005: 6). De creatieve klasse wordt wat betreft hun aantrekkingskracht als een homogene groep beschouwd.

Het feit dat de creatieve klasse bestaat uit diverse groepen, is dan ook een punt van kritiek op de 'creatieve klasse-theorie'. Zoals al eerder gezegd, rekent Florida maar liefst 30% van de beroepsbevolking tot de creatieve klasse. Volgens Florida behoort iedereen die in de creatieve sector werkt, tot de creatieve klasse (Florida, 2004: 8). Daarbij worden alle functies in de creatieve bedrijfstakken meegerekend. Wat inhoudt dat ook de baliemedewerker bij een bibliotheek behoort tot de creatieve klasse (Marlet & Van Woerkens, 2004b: 282). Met als gevolg dat niet elke groep van de creatieve klasse als even creatief kan worden bestempeld. Het is dan maar de vraag of voor elke 'creatieve' groep dezelfde vestigingsfactoren een rol spelen (Markusen, 2006: 1923). Bovendien toont de creatieve klasse een grote overlap met de traditionele groep van hoger opgeleiden. Volgens Glaeser (2004) is het dan ook niet de creatieve klasse, maar alleen de hoger opgeleiden die zorgen voor meer economische groei.

Om de 'creatieve klasse-theorie' te kunnen toetsen in Nederland, moet een kanttekening in ogenschouw worden genomen. In de Verenigde Staten is de kans dat aanwezigheid van de creatieve klasse in steden zich vertaalt in werkgelegenheidsgroei namelijk groter dan in Nederland. Aangezien in Nederland het gemakkelijk is te werken in de ene stad en te wonen in de andere stad. De afstanden tussen woonplaatsen zijn in Nederland beduidend kleiner dan in de Verenigde Staten. Het is dan maar de vraag of de causale relatie tussen creatieve klasse en groei van de werkgelegenheid opgaat voor de Nederlandse situatie (Stam, 2005: 16).

Wat betreft de causaliteit tussen de creatieve klasse, de factoren van aantrekkingskracht en de werkgelegenheidsgroei, is ook kritiek geuit. De empirische onderbouwing is flinterdun. Statistisch significante resultaten hoeven nog geen causale relaties te betekenen. Het blijft dan nog steeds de vraag hoe de relaties precies lopen (Stam, 2005: 18-19). Volgens Levine is er zelfs geen correlatie te vinden

tussen de door Florida gebruikte indices, Bohemian Index en Gay Index, en de stedelijke economie (Levine, 2004: 28).

De notie dat de factoren van technologie, talent en tolerantie van belang zijn voor de vestigingskeuze, staat tegenover het conventionele idee dat werk van invloed is op de keuze voor een woonplaats. Nabijheid van werk wordt als een voordeel gezien, omdat dan de reiskosten van woon-werkverkeer worden beperkt. Daarnaast wordt vaak gedacht dat mensen met name tot steden worden aangetrokken door de aanwezigheid van voorzieningen als restaurants, opera's, theaters en cafés (Marlet & Van Woerkens, 2005: 4). Florida stelt dat de creatieve klasse ook wel wordt aangetrokken door voorzieningen, maar dat geldt niet als enige verklaring voor de vestigingskeuze. Creatieve mensen baseren hun keuze voor een woonplaats veel meer op het feit of het een open en tolerant klimaat is. De vraag is echter of nabijheid van werk niet een belangrijke vestigingsfactor blijft, ook voor mensen uit de creatieve klasse.

Uit onderzoek blijkt namelijk dat in Nederland een open of tolerant klimaat de creatieve klasse niet aantrekt, maar dat het naast de factoren nabijheid van werk, de mate van werkgelegenheid en de mate van voorzieningen, ook het esthetische beeld van een stad een rol speelt in de vestigingskeuze. Blijkbaar vindt de creatieve klasse in Nederland nabijheid en concentratie van werk wel een belangrijke factor in de keuze voor een woonplaats. Daarnaast speelt de kwaliteit van de leefomgeving een grote rol. Mensen uit de creatieve klasse willen graag in steden wonen met historische gebouwen en nabijheid van de natuur (Marlet & Poort, 2005: 76; Marlet & Van Woerkens, 2005: 27, 32-33). Oftewel, 'quality of place' blijkt in Nederland de belangrijkste vestigingsfactor voor de creatieve klasse te zijn, in plaats van voornamelijk de 'power of place' in de Verenigde Staten, zoals Florida stelde.

In hun onderzoek hebben Marlet en Poort naast het voorgaande, ook aangetoond dat de aanwezigheid van bedrijven uit de financiële en dienstensector mensen uit de creatieve klasse aantrekt. Bedrijven uit dergelijke sectoren zijn veelal

in de grote steden gevestigd, omdat zij dan dichterbij de wereldmarkt zitten. Die bedrijven zijn vaak geïnteresseerd in design, mode of andere vormen van creativiteit die de representativiteit van het bedrijf bevorderen. Daarnaast willen bedrijven hun klanten wel eens meenemen naar een bekende designer of kunstschilder uit een stad om zichzelf een bepaald imago te geven. Bovendien zijn managers van bedrijven uit de financiële en dienstensector gemiddeld meer geïnteresseerd in kunst en zullen daar ook vaak geld aan uitgeven (Marlet & Poort, 2005: 67).

Al met al blijkt de theorie van Florida over de creatieve klasse niet altijd op te gaan. Met name in de Nederlandse situatie lijken ook andere factoren van aantrekkingskracht te zijn. Het is de vraag hoe dat nu zit bij de kunstschilders in Nederland, één van de meest creatieve beroepsgroepen.

3. Beeldend kunstenaars: kunstschilders als uitzondering op de ‘creatieve klasse-theorie’?

Zoals al gezegd, bestaat de creatieve klasse uit diverse groepen. Dit onderzoek richt zich op de groep beeldend kunstenaars en kunstschilders in het bijzonder. Centraal zal staan waar kunstschilders wonen en vooral waarom. Om dit te kunnen onderzoeken, is eerst nodig te weten hoe kunstschilders leven, oftewel wat de achtergrondkenmerken van die specifieke groep van de creatieve klasse is. Daar moet echter wel een opmerking bij worden geplaatst. Kunstschilders vallen namelijk onder de categorie beeldend kunstenaars. Aangezien kunstschilders tegenwoordig vaak niet meer alleen met het schilderen bezig zijn, maar ook met andere uitingen van beeldende kunst (Van Kranendonk, 2010: 51). Kunstschilders als afzonderlijke groep wordt in de literatuur dan ook weinig gebruikt. Om iets te kunnen vertellen over de achtergrondkenmerken van de kunstschilders, zal gebruik gemaakt worden van de kenmerken van de overkoepelende groep van beeldend kunstenaars.

In 2007 is door het Centraal Bureau voor de Statistiek onderzoek gedaan naar kunstenaars in het algemeen. Er is gekeken naar het aantal kunstenaars wat werkzaam is in Nederland en wat hun kenmerken zijn. De kunstenaars kunnen worden onderverdeeld in de groepen: beeldende kunst; vormgeving en bouwkunst; dans en theater; muziek; taal en overig. Uit het onderzoek blijkt dat in de periode van 2004-2006 ongeveer 96.000 kunstenaars werkzaam waren in Nederland, waarvan ongeveer 7.000 beeldend kunstenaar zijn. Voornamelijk westerse allochtonen verdienen de kost als kunstenaar. Daarnaast zijn kunstenaars vaker man, dan vrouw in Nederland. Met name in de groep beeldende kunst zijn kunstenaars gemiddeld ouder dan in andere kunstgroepen. Het percentage zelfstandigen ligt hoger onder beeldend kunstenaars dan bij andere groepen kunstenaars. Binnen de groep beeldende kunst zijn maar liefst acht op de tien kunstenaars zelfstandig. Voornamelijk beeldend kunstenaars, de zelfstandigen dus, hebben een laag inkomen. Beeldend kunstenaars halen naar waarschijnlijkheid dan ook weinig winst uit hun onderneming (Jenje-Heijdel & Ter Haar, 2007).

Dat beeldend kunstenaars tegenwoordig veelal zelfstandig zijn, heeft te maken met het feit dat we nu in een informatiesamenleving leven. De invloed van dit nieuwe tijdperk heeft ook zijn weerslag gevonden op de beeldend kunstenaars. Volgens Van Kranendonk was vroeger de beeldend kunstenaar meer verbonden aan een galerie dan tegenwoordig. Nu verkopen veel beeldend kunstenaars hun werken online (Van Kranendonk, 2010: 51). Bijna iedere beeldend kunstenaar houdt een site of een weblog bij, waar de kunstwerken verkocht kunnen worden (Kösters & Leufkens, 2009: 21; Markusen, 2006: 1926). De beeldend kunstenaar is volgens Van Kranendonk weinig plaatsgebonden, als gevolg van de mogelijkheden die het informatietijdperk biedt (Van Kranendonk, 2010: 51).

Daar tegenover zullen er ook altijd beeldend kunstenaars blijven bestaan die zich afzetten tegen of geen gebruik maken van de bronnen van de huidige informatiesamenleving. Zij hechten bijvoorbeeld meer waarde aan het persoonlijke

contact met de consument of isoleren zich in hun atelier zodat zij zich volledig kunnen richten op hun werk. Het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB) houdt in hun beleid voor subsidieregeling rekening met deze twee typen beeldend kunstenaars. Enerzijds zien zij beeldend kunstenaars met een 'vita activa' en anderzijds beeldend kunstenaars die leven volgens een 'vita contemplativa'. De kunstenaars met een 'vita activa' zijn vaak jonge kunstenaars die zich niet zozeer laten leiden door het autonomiebeginsel van kunst. Zij richten zich meer op de markt en op financiële kansen. Het zijn creatieve netwerkers, die ofwel in opdracht, ofwel in vrijheid hun werken vervaardigen. Daar tegenover staan de klassieke beeldend kunstenaars, die van de 'vita contemplativa'. Deze kunstenaars zijn vaak maatschappijkritisch. Voor hen bestaat het kunstenaarschap uit klassieke waarden als meesterschap, oeuvre en autonomie (Fonds BKVB, 2008: 31-34).

Volgens het Fonds BKVB zijn beeldend kunstenaars tegenwoordig over het algemeen minder aan hun atelier verbonden. De productie ontstaat steeds meer op andere plaatsen dan in het atelier. Vaak werken kunstenaars in opdracht van bepaalde partijen en zijn zij, afhankelijk van de opdracht, plaatsgebonden. Zij reizen naar een plek, bijvoorbeeld naar een bos, en daar maken zij direct het kunstwerk of een foto of ontwerp op hun laptop. De autonomie van het atelier is daardoor afgenomen binnen het productieproces (Fonds BKVB, 2008: 46-47).

Wat voor de huidige (beeldend) kunstenaar vooral van belang is, is het deel uitmaken van een netwerk. Becker (1982) heeft aangetoond dat een kunstenaar zich altijd in een netwerk of kunstwereld bevindt. Het produceren van een kunstwerk betreft niet alleen de kunstenaar zelf, maar ook de mensen die er kritiek op geven (andere kunstenaars of recensenten), de mensen die het distribueren en het publiek (Alexander, 2003: 67-69). Het is dan denkbaar dat wanneer een beeldend kunstenaar zich in een dergelijk netwerk bevindt, hij of zij gebonden is aan een bepaalde locatie. Een belangrijke schakel in het netwerk van beeldend kunstenaars is de galerie. Beeldend kunstenaars verkopen hun werken aan galerieën, opdat zij meer bekend

zullen worden (Markusen & Schrock, 2006: 1662). Galerieën tonen de kunstwerken aan het grotere publiek. Dit gebeurt niet alleen op de plaats waar de galerie gevestigd is, maar ook op beurzen door het hele land of zelfs wereldwijd.

Indien (beeldend) kunstenaars naar meer populariteit streven, zullen zij vaker in (grote) steden wonen, zo blijkt uit onderzoek, dan kunstenaars die niet gericht zijn op commercialiteit (Delhay, 2009; Minnaert, 2009). Minder bekende kunstenaars zullen dan eerder in omliggende gemeenten wonen of wellicht meer teruggetrokken leven op het platteland. Steden worden ook wel gezien als de knooppunten van een land of van de wereld. In steden heb je de aanwezigheid van diverse voorzieningen, oftewel de 'quality of place' zoals Florida stelde (Marlet & Poort, 2005: 41-42). Daar kan men in contact komen met andere kunstenaars. Naar verwachting zal het type creatieve netwerker met een 'vita activa' vaker in steden wonen en de klassieke autonome kunstenaar met een 'vita contemplativa' vaker in randgemeenten of in plaatsen op het platteland. Daarnaast is het mogelijk dat de kunstenaar inspiratie haalt uit de woonomgeving. Er kan dan verwacht worden dat landschapsschilders vaker op het platteland zullen wonen en stadsgezichtsschilders in de (creatieve) steden.

De vraag is dus in hoeverre kunstschilders tegenwoordig aan locatie gebonden zijn. Zoals we hebben gezien, speelt in tijden van globalisering locatie een minder grote rol, maar worden steden tegelijkertijd gezien als centra of knooppunten van een land of zelfs van de wereld. Wat betreft beeldend kunstenaars, en in dit onderzoek kunstschilders in het bijzonder, is het de vraag of zij dan ook in de (creatieve) steden wonen, de centra van de (kunst)wereld, of dat locatie voor hen er vrijwel niet toe doet. Vervolgens is het de vraag waarom kunstschilders kiezen voor een bepaalde woonplaats. Naast de 'power of place' van Florida, kan namelijk ook de 'quality of place' van aantrekkingskracht zijn op de creatieve klasse, blijkt uit onderzoek. Daarnaast hebben we gezien dat galerieën tegenwoordig een belangrijke schakel vormen in de netwerken van kunstschilders. Het is dan denkbaar dat

kunstschilders graag dichtbij een galerie willen wonen. In dat geval speelt werk wel degelijk een rol in de vestigingskeuze. Een andere factor wat van invloed kan zijn op de keuze voor een woonplaats van een kunstschilder is het netwerk waarin hij of zij zich bevindt. Het wonen in de buurt van andere kunstschilders kan dan van belang zijn. Tevens blijkt uit de literatuur dat er een onderscheid binnen de groep kunstschilders is waar te nemen. Wellicht is dat onderscheid ook terug te zien in de verdeling van woonplaatsen van kunstschilders over Nederland. Naar verwachting zullen kunstschilders met een 'vita activa' te midden van het bruisend stadsleven willen wonen en daardoor kiezen voor (creatieve) steden.

Uit het voorgaande kunnen dan de volgende onderzoeksvragen worden afgeleid:

1. In hoeverre vestigen kunstschilders zich in de (creatieve) steden?
2. Kan de vestigingskeuze van kunstschilders worden verklaard door de 'power of place' van Florida of speelt 'quality of place' een grotere rol voor kunstschilders?
3. Is de aanwezigheid van galerieën van invloed op de woonplaats van kunstschilders?
4. In hoeverre is het netwerk waar de kunstschilder deel van uitmaakt van invloed op de vestigingskeuze?
5. Houdt het wonen in creatieve steden en in niet-creatieve plaatsen verband met het onderscheid van kunstschilders in een 'vita activa' en een 'vita contemplativa'?

4. Methodes

Het onderzoek bestaat uit twee delen, een kwantitatief en een kwalitatief deel. Om de woonplaatsen van kunstschilders te kunnen onderzoeken, is gebruik gemaakt

van kwantitatieve gegevens. Daarvoor zijn twee bronnen gebruikt. De eerste bron betreft een lijst van Nederlandse kunstschilders, zoals die vermeld wordt op de site www.b9.nl/beeldendekunst/kunstschilders.htm. Kunstschilders die op deze site staan vermeld, hebben zichzelf daarvoor aangemeld. Op de site kunnen de kunstschilders aangeven wat voor soort schilderijen zij maken, waar ze dat doen en waar het gekocht kan worden. Vaak wordt er doorverwezen naar de site van de kunstschilders zelf. De site werkt in wezen als een zoekmachine voor kunstschilders, wat het interessant maakt voor een kunstschilder om op de site vermeld te staan. Aanmelding op de site is overigens gratis. Bij deze bron moet echter wel rekening worden gehouden met het feit dat waarschijnlijk niet elke kunstschilder zich op deze site aanmeldt. Niet elke kunstschilder is gericht op commercialiteit en populariteit. Toch heb ik ervoor gekozen deze bron te gebruiken voor mijn onderzoek, omdat het een groot aantal kunstschilders betreft, die bovendien makkelijk te bereiken was voor verder (kwalitatief) onderzoek.

De tweede bron is de uitgezette online enquête naar kunstschilders. Door middel van diverse oproepen via de 'social media', het vaktijdschrift voor beeldend kunstenaars 'BK-info' en e-mails naar galeriehouders en kunstschilders is gezocht naar voldoende kunstschilders voor mijn onderzoek. In de enquête is de kunstschilders gevraagd naar hun woonplaats, persoonlijke kenmerken, hun woonvoorkeuren en hun schilderspraktijk. Met behulp van de vraag naar de woonplaats van kunstschilders kan net als bij de vorige bron een overzicht gemaakt worden van waar de kunstschilders wonen in Nederland.

Aan de hand van de hiervoor genoemde bronnen kon ik aan respondenten voor diepte-interviews te komen, wat het kwalitatieve deel van mijn onderzoek zal behelzen. Met behulp van diepte-interviews kon ik achter de beweegredenen of vestigingsfactoren komen van verschillende kunstschilders. In de diepte-interviews is verder ingegaan op de vestigingsmotieven en de manier van leven van de kunstschilders (actief of passief).

5. Dataverzameling

Voor het onderzoeken van de vestigingsfactoren van kunstschilders in Nederland heb ik een enquête opgesteld (zie *bijlage 1*). Met behulp van de enquête kan onderzocht worden of inderdaad de factoren van Florida (de drie T's) van invloed zijn op de keuze van een woonplaats door kunstschilders of dat juist andere factoren voor hen meer van belang zijn.

De enquête bestaat uit zesentwintig vragen en is opgesplitst in zeven delen. Het eerste deel van de vragen heeft betrekking op persoonlijke achtergrondkenmerken. Het tweede deel van de enquête gaat in op de aard van de woning en de woonomgeving bij de keuze van de woonlocatie. Dit meet dus de 'quality of place' zoals door Florida beschreven. Daarbij kunnen de respondenten aangeven op een schaal van één tot en met vijf welke van de factoren voor hen 'irrelevant' (1) of 'doorslaggevend' (5) zijn. Het derde en vierde deel bevatten dezelfde schaalverdeling, maar gaan respectievelijk in op het belang van bedrijvigheid, bereikbaarheid en economie en de rol van sociale aspecten bij de keuze van de woonlocatie. Het derde deel meet twee van de drie aspecten van 'power of place' van Florida (technologie en talent) en het vierde deel meet kritiekpunten op de theorie van Florida. In het vijfde deel wordt de respondenten middels twee vragen de mogelijkheid gegeven om de voorgaande vestigingsfactoren te ordenen in volgorde van belangrijkheid en onbelangrijkheid. Dit ter controle van beantwoording bij de eerdere vragen. Vervolgens wordt in het vijfde deel nog de vraag gesteld waar de respondent het liefst zou willen wonen, ongeacht externe omstandigheden of andere factoren. Het zesde deel bevat een vraag waarbij de respondent moet reageren op diverse stellingen, waarmee de tolerantie (het derde aspect van 'power of place' van Florida) van de respondent gemeten kan worden. De keuzemogelijkheden lopen ook daar via een schaal van één tot en met vijf, waarbij één staat voor 'zeer oneens' en vijf voor 'zeer eens'.

Vervolgens wordt in het laatste deel specifiek ingegaan op de schilderspraktijk. Dit deel bestaat uit vragen over wat voor schilderijen de respondenten maken, waar ze dat doen, of ze er inkomen mee genereren en op welke manier, of ze er nog betaalde activiteiten naast doen, wat hun netto inkomen in de maand is, of de respondenten verbonden zijn aan een of meerdere galerieën en waar deze dan gevestigd zijn, en of zij deel uitmaken van een netwerk en in hoeverre ze dat belangrijk vinden. Na het zevende deel is er nog de mogelijkheid voor respondenten om opmerkingen te plaatsen en om aan te geven of ze bereid zijn mee te doen aan een interview.

Om de enquête door zoveel mogelijk kunstschilders verspreid over Nederland te laten invullen, heb ik diverse oproepen gedaan via 'social media' als Facebook, Twitter en LinkedIn. Tevens heb ik een oproep laten plaatsen in het vaktijdschrift voor beeldend kunstenaars, BK-info. Daarnaast heb ik diverse galeriehouders verspreid door Nederland een e-mail gestuurd met de vraag of ze bijgevoegde oproep wilden doorsturen naar hun kring van kunstschilders. Helaas brachten al deze oproepen weinig respons op.

Vervolgens heb ik gekozen voor een meer directe benadering van de kunstschilders door op het internet naar emailadressen te zoeken. Daarbij heb ik gebruik gemaakt van twee sites die als een soort zoekmachine werkten, namelijk www.b9.nl/beeldendekunst en www.kunstnetwerk.nl. Op deze sites staan diverse kunstschilders uit heel Nederland vermeld, met ofwel hun huisadres of met een link naar hun persoonlijke site. In totaal heb ik 576 kunstschilders een e-mail met een link naar de enquête gestuurd. Daardoor heb ik een uiteindelijke respons van 101 kunstschilders weten te behalen.

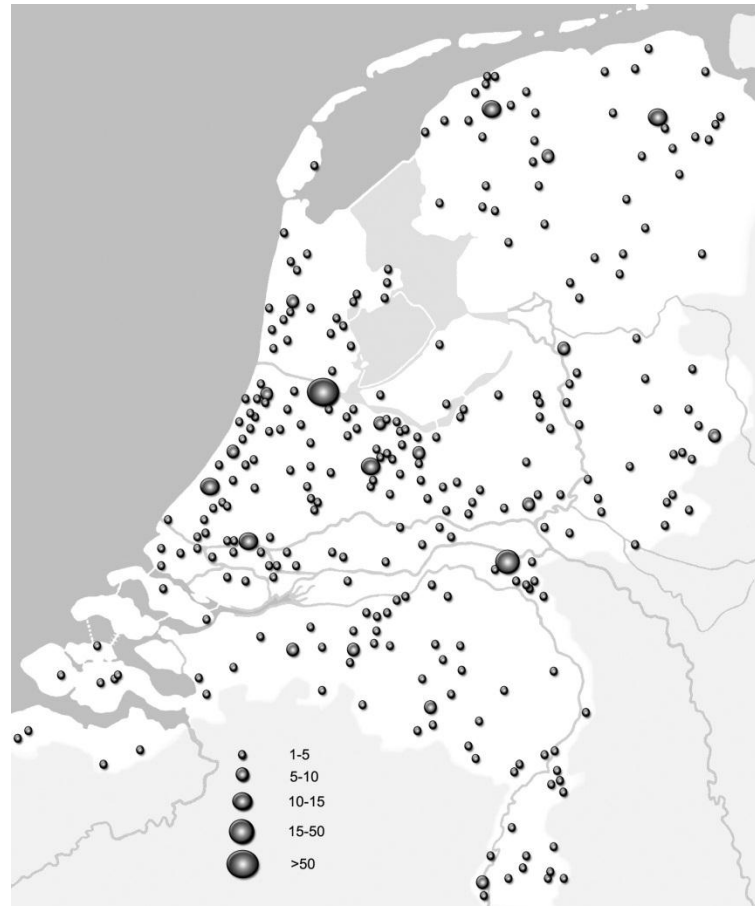
Van deze 101 kunstschilders heb ik 3 ingevulde enquêtes weg moeten laten, omdat zij in het buitenland wonen. Voor mijn onderzoek naar vestigingsfactoren van kunstschilders in Nederland is dat niet relevant. Dat betekent dat het uiteindelijke aantal respondenten voor mijn onderzoek 98 is.

Voor het kwalitatieve deel van mijn onderzoek heb ik 11 diepte-interviews gehouden. In de interviews zijn dezelfde onderwerpen aangesneden als in de enquête, maar is er meer doorggevraagd naar motieven. De topiclijst voor de interviews is te vinden in *bijlage 2*. De geïnterviewde kunstschilders zijn woonachtig in: Amsterdam, Capelle aan den IJssel, Delft, Gorredijk, Groningen, Houten, Leiderdorp, Ridderkerk en Zuid-Beijerland. Bij de keuze voor deze respondenten heb ik rekening gehouden met de verdeling in woonplaats, namelijk het betrekken van kunstschilders uit creatieve steden, (grote) steden, plaatsen en dorpen.

6. Resultaten

6.1 De woonplaats van kunstschilders: creatieve steden of niet?

Zoals eerder vermeld, zou het kwantitatieve deel van mijn onderzoek uit twee bronnen bestaan om de woonplaatsen van kunstschilders in Nederland te kunnen onderzoeken. Naar aanleiding van de eerste bron (www.b9.nl/beeldendekunst) ontstaat de verdeling van woonplaatsen van kunstschilders volgens de kaart hieronder.

Figuur 1: Woonplaatsen 584 kunstschidders in Nederland. Bron: www.b9.nl/beeldendekunst

De kaart laat een aardige verdeling van woonplaatsen onder de 584 kunstschidders zien. De kunstschidders zijn in elke provincie van Nederland vertegenwoordigd. Redelijke concentraties van kunstschidders zijn te zien in de grote steden, namelijk Amsterdam met 53 kunstschidders, Nijmegen (15), Groningen (13), Den Haag (12), Utrecht (12), Rotterdam (11), Leeuwarden (10), Eindhoven (9), Haarlem (9), Breda (9), Arnhem (9), Leiden (8), Maastricht (8), Hilversum (7), Tilburg (7), Alkmaar (6) en Amersfoort (6 kunstschidders).

De andere bron die in dit onderzoek is gebruikt om de woonplaatsen van kunstschidders te onderzoeken, zijn de 98 ingevulde enquêtes. Ook hier is een

redelijke verdeling van kunstschilders in Nederland te zien. Enige concentraties van kunstschilders zijn te vinden in de steden Amsterdam (8 kunstschilders), Groningen (8), Hilversum (4), Rotterdam (3) en Utrecht (3). Net als bij de andere bron van de woonplaatsen, is ook bij deze bron een kaart ter overzicht. Hoewel het aantal kunstschilders bij deze bron beduidend lager ligt dan bij de vorige bron, komen de twee kaarten met de overzichten van woonplaatsen van kunstschilders aardig overeen. Elke provincie blijft vertegenwoordigd door kunstschilders.

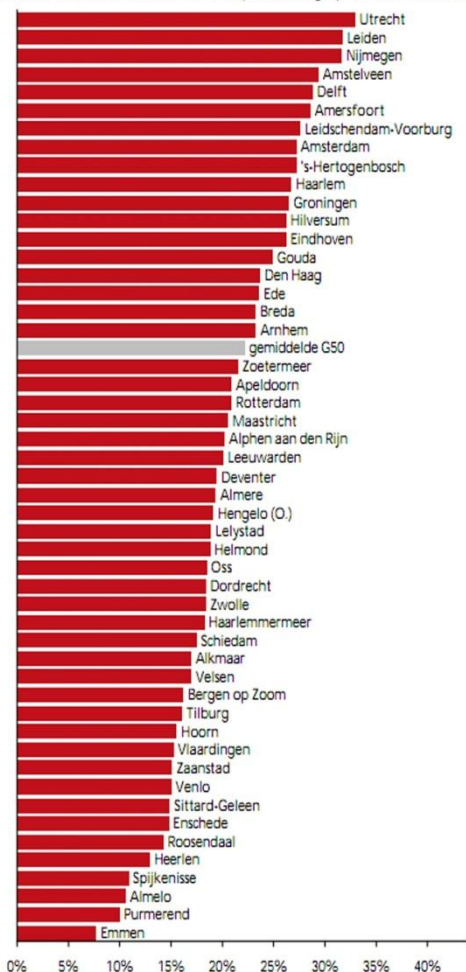

Figuur 2: Woonplaatsen 98 kunstschilders in Nederland. Bron: enquête

De vraag is nu of dat kunstschilders, als onderdeel van de creatieve klasse, ook voornamelijk in de creatieve steden van Nederland wonen. Marlet en Van Woerkens (2004a) hebben onderzocht in welke gemeenten de creatieve klasse het meest vertegenwoordigd is. Figuur 3 laat de 50 meest creatieve gemeenten van Nederland in 2002 zien.

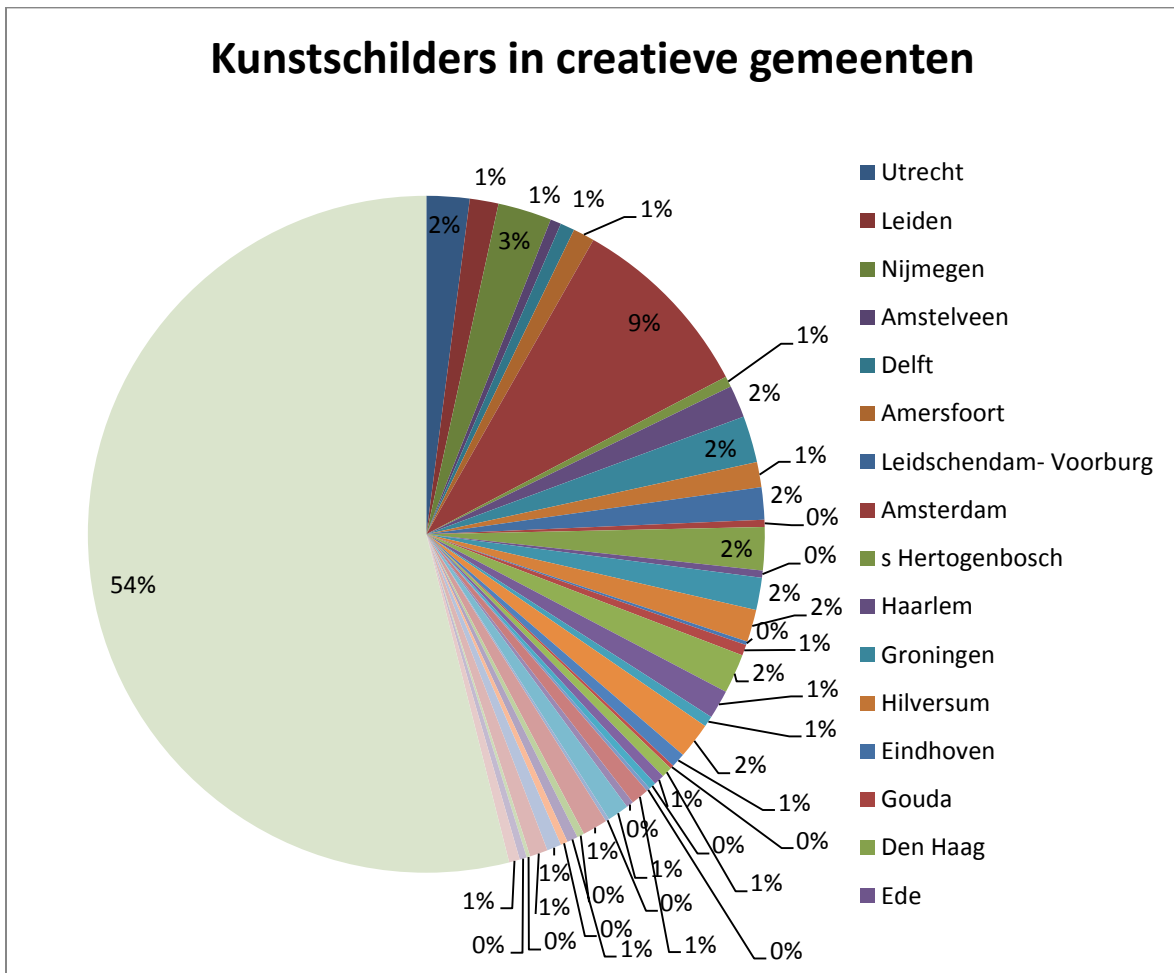
Creatieve klasse

Aandeel creatieve klasse in de beroepsbevolking op 31 december 2002

Figuur 3: De 50 creatieve gemeenten van Nederland (Marlet & Van Woerkens, 2004a)

Aan de hand van deze gegevens, is allereerst naar aanleiding van de eerste bron (584 kunstschilders) onderzocht in hoeverre kunstschilders in de benoemde 50 creatieve gemeenten wonen. De variabele 'creatievesteden' bestaat uit de waarden 0 en 1, waarbij 1 staat voor het wonen in creatieve steden en 0 voor het wonen buiten creatieve steden, dus niet-creatieve woonplaatsen. Aan de hand van de eerste bron is geturfd hoeveel van de 584 kunstschilders in de 50 creatieve gemeenten wonen en hoeveel daarbuiten, in niet-creatieve woonplaatsen. De volgende figuur laat die uitkomsten zien.

Figuur 4: Aandeel kunstschilders in creatieve gemeenten in 2011. Bron: www.b9.nl/beeldendekunst

Het grootste aandeel kunstschilders is te vinden in Amsterdam, namelijk 9% van de in totaal 584 kunstschilders. Voor kunstschilders geldt, in tegenstelling tot de gehele creatieve klasse, Utrecht dus niet als meest creatieve gemeente, maar is Amsterdam de creatieve hoofdstad. Voorts zijn er weinig opvallende percentages te vinden in de 50 creatieve gemeenten. Nijmegen volgt met 3% van de kunstschilders, dan volgen de steden Utrecht, Haarlem, Groningen, Eindhoven, Den Haag, Breda, Arnhem, Rotterdam en Leeuwarden met elk een aandeel kunstschilders van 2%. 8 van de 50 creatieve gemeenten worden niet vertegenwoordigd door kunstschilders; Leidschendam-Voorburg, Oss, Haarlemmermeer, Velsen, Zaanstad, Spijkenisse, Almelo en Purmerend. Vervolgens laat figuur 2 zien dat 54% van de kunstschilders niet in één van de creatieve gemeenten woont, maar in andere steden of plaatsen in Nederland. Er is dus een spreiding van kunstschilders over de creatieve steden en steden of plaatsen die dat niet zijn.

Ook wanneer het aandeel kunstschilders in de creatieve steden wordt onderzocht aan de hand van de tweede bron, de 98 ingevulde enquêtes, blijkt dat 46% in de creatieve steden woont en 54% daarbuiten.

Tabel 1: Verdeling 98 kunstschilders in creatieve steden en in niet-creatieve plaatsen

Categorie woonplaats	Aandeel kunstschilders
Creatieve steden	46%
Niet-creatieve plaatsen	54%

De percentages kunstschilders die woonachtig zijn in creatieve steden is bij beide bronnen opvallend gelijk. Het feit dat de uitkomsten gelijk zijn, is een validatie voor dit onderzoek naar de woonplaatsen van kunstschilders. Verwacht mag worden dat over het algemeen ongeveer de helft van de Nederlandse kunstschilders in creatieve steden woont en de andere helft niet. Dat is een opmerkelijke uitkomst. Als we net als beleidsmakers ervan uitgaan dat de creatieve klasse in creatieve steden woont, is met name voor de meest artistiekelingen van die beroepsgroep, de kunstschilders, te

verwachten dat zij in creatieve gemeenten woonachtig zijn. De theorie van Florida over de creatieve klasse die wordt toegepast in het Nederlands stedelijk beleid, gaat dus niet geheel op voor kunstschilders. Met deze uitkomst aan de hand van de twee bronnen, is mijn eerste onderzoeksvraag beantwoord. Die vraag luidde: *in hoeverre vestigen kunstschilders zich in de (creatieve) steden?* De groep kunstschilders is verdeeld qua categorie woonplaats en woont verspreid over Nederland. Ongeveer de helft woont in creatieve steden en de andere helft daarbuiten.

Hoe valt die spreiding van kunstschilders over Nederland dan te verklaren? Blijkbaar zijn de kunstschilders niet zo geconcentreerd qua woonplaats als de totale creatieve klasse. Zo stelden Marlet en Van Woerkens dat de creatieve klasse zich in het westen van Nederland concentreert (2005: 8-9). In de noordelijke provincies wonen volgens de onderzoekers weinig mensen uit de creatieve klasse. Uit het voorgaande blijkt echter dat de kunstschilders wel duidelijk zijn vertegenwoordigd in de steden Groningen en Leeuwarden, met respectievelijk 13 en 10 kunstschilders. Daarmee staan deze steden in de top van het grootste aandeel kunstschilders in Nederland.

Om de verklaringen van de spreiding te kunnen onderzoeken, zal worden gekeken naar de gemiddelde scores van de kunstschilders op de diverse vestigingsfactoren en vervolgens het verband van de gemiddelde scores met het wonen in creatieve steden. Daarbij zullen twee groepen worden vergeleken ten aanzien van de gemiddelde scores, namelijk creatieve en niet-creatieve steden. Naar waarschijnlijkheid zal in de top van de creatieve steden meer significante verbanden kunnen worden gevonden met de vestigingsfactoren. Om die reden heb ik de creatieve steden gesplitst in twee categorieën; de top 18 creatieve steden en de overige creatieve steden. De top 18 creatieve steden zijn de steden waar een boven gemiddeld aandeel van de creatieve klasse woonachtig is, zoals te zien is in het overzicht van Marlet en Van Woerkens (2004a). Om te kijken of er daadwerkelijk een verschil ontstaat als gevolg van de categorieën, zijn er twee verdelingen in de

woonplaats gemaakt. De eerste verdeling betreft de top 18 creatieve steden tegenover de overige creatieve steden en niet-creatieve plaatsen. Deze indeling in woonplaatsen laat de volgende verdeling van kunstschilders zien:

Tabel 2: Verdeling 98 kunstschilders in niet-creatieve plaatsen, creatieve steden en de top 18 creatieve steden

Woonplaats	Aandeel kunstschilders
Niet-creatieve plaatsen én creatieve steden (behalve top 18)	69,4%
Top 18 creatieve steden	30,6%

Bij de tweede verdeling van woonplaatsen naar creativiteit is de groep overige creatieve steden eruit gehaald. In dat geval zijn 15 kunstschilders 'missing' en blijft een totaal van 83 kunstschilders over. Verwacht wordt dat bij een vergelijking tussen de uiterste groepen de gemiddelden nog meer zullen verschillen dan bij de vorige verdeling. De tweede verdeling van kunstschilders naar woonplaats ziet er als volgt uit:

Tabel 3: Verdeling 83 kunstschilders in niet-creatieve plaatsen en de top 18 creatieve steden

Woonplaats	Aandeel kunstschilders
Niet-creatieve plaatsen	63,9%
Top 18 creatieve steden	36,1%

Met behulp van een 'ANalysis Of VAriance' (ANOVA) zal bekeken worden in hoeverre de gemiddelde scores op de diverse vestigingsfactoren verschillen tussen kunstschilders uit de diverse categorieën woonplaatsen, bij beide verdelingen.

Voordat we gaan kijken naar mogelijke verklaringen voor de spreiding van kunstschilders, zal eerst een profielschets worden gemaakt van de kunstschilders. Aan de hand van de persoonlijke achtergrondkenmerken zal een beeld worden gevormd van de groep kunstschilders, die vervolgens mee kan worden genomen in het analyseren van de woonvoorkeuren.

6.2 Profielschets kunstschilders

De groep kunstschilders van de enquête bestaat voor 58% uit mannen en voor 42% uit vrouwen. Zoals ook door het Centraal Bureau voor de Statistiek beschreven, zijn dus meer mannen dan vrouwen kunstschilder (Jenje-Heijdel & Ter Haar, 2007). Tevens blijkt ook dat de leeftijd van kunstschilders gemiddeld hoger ligt dan het landelijk gemiddelde in die beroepsgroep van 41 jaar (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011b). De gemiddelde leeftijd van de 98 kunstschilders is namelijk 53 jaar. Een groot deel van de ondervraagde kunstschilders heeft een opleiding gevolgd op HBO-niveau, namelijk 67%. 11% van de kunstschilders heeft een MBO-opleiding gevolgd en 7% een WO-opleiding. Over het algemeen zijn de kunstschilders dus relatief hoog opgeleid, een groot deel heeft een opleiding op HBO-niveau of hoger gevolgd (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2005). De meeste kunstschilders (40,8%) verdienen tussen de €1.000,- en de €2.500,- netto per maand. 21,4% van de kunstschilders weet niet wat hun inkomsten per maand zijn of geeft liever geen antwoord. 14,3% van de kunstschilders verdient per maand netto minder dan €500,-. Het kunstschilders bestaan is dus inderdaad, zoals Jenje-Heijdel en Ter Haar (2007) ook stelden, voor de meesten geen vetpot (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011a). Verder blijken de kunstschilders redelijk tolerant van aard te zijn. De kunstschilders zijn het vaak eens met tolerante stellingen in de enquête.

Ten aanzien van de schilderspraktijk wordt aan de hand van de enquêtes duidelijk dat ruim een derde (35,7%) voornamelijk abstracte schilderijen maakt, 27,6% van de kunstschilders portretten maakt en 19,4% schildert landschappen. De kunstschilders maken hun schilderijen voornamelijk in hun atelier thuis, namelijk 70,4% van de respondenten. Indien zij niet thuis schilderen, vervaardigen zij hun schilderijen niet ver van huis. Slechts 4% maakt hun schilderijen verder dan 20 kilometer van hun huis vandaan. Het feit dat de huidige kunstschilder steeds minder aan zijn of haar atelier is gebonden en de kunstwerken elders maakt zoals het Fonds BKVB (2008) stelde, blijkt voor deze kunstschilders dus niet op te gaan. De

meeste kunstschilders, 78,6%, verwerft inkomsten met hun schilderijen. De manier waarop de kunstschilders hun werken verkopen blijkt vervolgens verdeeld te zijn. Bijna een derde van de kunstschilders verkoopt zijn schilderijen via een galerie (29,6%), vervolgens verkoopt 24,5% van de kunstschilders hun werken online middels hun site en 20,4% verkoopt hun schilderijen aan huis. Opvallend is dat hoewel de meeste kunstschilders inkomsten verwerft met hun schilderijen, toch de helft van de respondenten andere werkzaamheden verricht naast het schilderwerk. Uit de resultaten blijkt dat de kunstschilders dan voornamelijk docent of trainer (van workshops etc.) zijn.

Vervolgens is aan de kunstschilders gevraagd in hoeverre zij verbonden zijn aan een of meerdere galerieën. Uit de ingevulde enquêtes blijkt dat meer dan de helft van de kunstschilders (55,1%) niet verbonden is aan een galerie. Indien de kunstschilders wel aangaven verbonden te zijn aan een of meerdere galerieën, zijn de meeste kunstschilders (45,9%) verbonden aan een galerie die meer dan 20 kilometer van de woonplaats is verwijderd. Uit de ingevulde enquêtes blijkt dat de meeste kunstschilders regelmatig tot vaak contact hebben met andere kunstschilders (in totaal 65,3%). Daarbij zijn die contacten vrijwel even vaak in de buurt van hun woonplaats (31,6%), als in heel Nederland (33,7%). Als laatste is aan de kunstschilders de vraag gesteld in hoeverre zij denken dat een kunstnetwerk of een kunstkring van belang is op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend). De gemiddelde score op deze vraag (2,89) laat zien dat het voor kunstschilders noch irrelevant, noch doorslaggevend is om deel uit te maken van een kunstnetwerk of kunstkring.

6.3 *'De creatieve klasse-theorie' van Florida: 'power of place'*

Hoe komt het nu dat kunstschilders verspreid woonachtig zijn in Nederland en daarmee afwijken van de gehele creatieve klasse, die zich met name in de Randstad

concentreert? Het uitgangspunt van dit onderzoek was om de theorie van Florida voor de Nederlandse situatie van kunstschilders te toetsen. Het feit dat kunstschilders niet voornamelijk in creatieve steden wonen, maar ook daarbuiten, geeft al aan dat de theorie van Florida niet geheel op kan gaan voor de situatie in Nederland.

Florida stelde in zijn onderzoek dat steden de creatieve klasse aantrekken wanneer zij de drie T's van technologie, talent en tolerantie bezitten. De vraag is of die factoren ook van belang zijn voor kunstschilders bij hun vestigingskeuze? De eerste factor, technologie, is in het onderzoek van Florida gemeten door de aanwezigheid van high-tech en innovatie in een plaats (Florida, 2004: 251-252). Deze factor kon als zodanig niet worden onderzocht in mijn onderzoek. Wel is aan de kunstschilders gevraagd in hoeverre zij het belangrijk vinden om zichzelf te kunnen ontwikkelen. Op deze vraag scoorden de kunstschilders gemiddeld 3.58 op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend). Deze score houdt in dat de meeste kunstschilders de mogelijkheid om zichzelf te kunnen ontplooien van redelijk belang achten, maar de score is niet beduidend hoog te noemen. Het volgende citaat uit een interview laat zien dat zelfontplooiing belangrijk is voor een kunstschilder.

Theo (Ridderkerk):

“Hoe kun je nou als kunstenaar iets schilderen wat je gister ook geschilderd hebt en wat je morgen ook maakt? Ik pas mezelf continu aan en ga telkens op zoek naar iets nieuws.”

De factor talent wordt door Florida gemeten als het aantal , dat in het bezit is van een bachelordiploma of hoger (Florida, 2004: 251-252). In de enquête is evenals de factor technologie een dergelijke index niet onderzocht, maar is de kunstschilders wel gevraagd in hoeverre zij het bij hun vestigingskeuze belangrijk vinden dat er opleidingsmogelijkheden zijn om hun talent te ontwikkelen. Hierop scoorden de kunstschilders gemiddeld 1.77 op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend), wat betekent dat zij ‘de aanwezigheid van

opleidingsmogelijkheden' in hun woonplaats niet van belang achten. Dit is ook wel te begrijpen vanuit het idee dat de kunstschilders zichzelf graag willen ontwikkelen. De kunstschilders zijn daar vooral zelf mee bezig en volgen daar vaak geen opleiding voor.

De laatste factor, tolerantie, werd door Florida gemeten aan de hand van verschillende indices om het belang van een tolerant leefklimaat en diversiteit van mensen te kunnen meten (Florida, 2004: 252-263). Aan de kunstschilders is in de enquête ook gevraagd in hoeverre zij het belangrijk vinden om in een tolerant leefklimaat te wonen en of diversiteit onder de lokale bevolking voor hen van belang is. Op de factor 'tolerant leefklimaat' scoorden de kunstschilders gemiddeld 3.34 op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend), wat betekent dat zij het niet zozeer van belang achten. 'Diversiteit onder de lokale bevolking' vinden de kunstschilders nog minder belangrijk, daarop werd gemiddeld 2.45 gescoord op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend). Overigens is in de enquête ook het tolerantieniveau van de kunstschilders gemeten door middel van diverse stellingen. Gemiddeld scoorden de kunstschilders op de vragen die de tolerantie meten 3.92 op een schaal van 1 tot 5 (zeer oneens tot zeer eens). Dit houdt in dat kunstschilders over het algemeen redelijk tolerant van aard zijn.

Terwijl de kunstschilders in de enquête niet duidelijk aangaven dat zij in een tolerant leefklimaat willen wonen, zijn zij blijkbaar wel tolerant. In de interviews kwam de factor tolerantie wel vaak naar voren. De geïnterviewde kunstschilders laten anderen in hun waarde en willen zelf ook graag hun eigen ding doen.

Marlies (Leiderdorp):

"Ik heb vroeger in de Achterhoek en in Brabant gewoond. Daar is het toch wel zo dat je je kop niet boven het maaiveld uit moet steken. Hier in Leiden kun je toch meer je eigen ding doen. Hier is meer een tolerant leefklimaat. Ik vind het ook heel fijn om iedereen in hun waarde te laten, ook hoop ik dat ze mij in mijn waarde laten. Ik wil heel graag mijn eigen ding doen."

Tabel 4: Gemiddelde scores van de 98 kunstschilders op vestigingsfactoren 'power of place' van Florida

Factor Florida	Vestigingsfactor enquête	Gemiddelde score (1-5)
Technologie	Mogelijkheid zelfontplooiing	3.58
Talent	Aanwezigheid opleidingsmogelijkheden	1.77
Tolerantie	Tolerant leefklimaat	3.34
	Diversiteit lokale bevolking	2.45
	Tolerantieniveau	3.92

Van de drie factoren van Florida, blijken technologie en tolerantie belangrijker te zijn dan talent voor kunstschilders. Onder technologie wordt dan niet de high-tech verstaan, maar de mogelijkheid om zichzelf te kunnen ontwikkelen. Zelfontplooiing en hun eigen ding kunnen doen, zijn redelijk belangrijke factoren voor de kunstschilders.

De vraag is of er een andere situatie ontstaat wanneer we de kunstschilders opdelen in het feit of zij in creatieve steden wonen of niet. Vinden kunstschilders technologie en tolerantie daadwerkelijk van belang en wonen zij dan ook daarom in de creatieve steden? De verwachting is dat de kunstschilders die in creatieve steden wonen, worden aangetrokken door technologie, talent en tolerantie zoals Florida stelde. Uit de analyses met de vestigingsfactoren van Florida kwam echter geen enkel statistisch significant verband naar voren.

Tabel 5: Resultaten ANOVA: vestigingsfactoren van 'power of place' van Florida en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Mogelijkheid zelfontplooiing	1.297	2.068
Aanwezigheid opleidingsmogelijkheden	1.716	2.327
Tolerant leefklimaat	1.556	1.910
Diversiteit lokale bevolking	0.074	0.106

Tolerantieniveau	0.049	0.171
------------------	-------	-------

Zelfs bij de tweede verdeling waar beide uiterste groepen woonplaatsen met elkaar worden vergeleken, zijn de verschillen in gemiddelde scores onvoldoende hoog om statistisch significant te kunnen zijn (de F-waarden).

Voor de kunstschilders in Nederland zijn de factoren technologie, talent en tolerantie dus niet van groter belang wanneer zij in creatieve steden wonen, dan wanneer zij daarbuiten wonen. De 'power of place' van Florida geldt dus niet als aantrekkingskracht voor kunstschilders. Het aantrekken van de creatieve klasse door in te zetten op de factoren technologie, talent en tolerantie heeft op kunstschilders geen effect.

6.4 'De creatieve klasse-theorie' van Florida: 'quality of place'

Nu blijkt dat de drie factoren van de 'power of place' niet opgaan voor de kunstschilders en waar zij woonachtig zijn, is wellicht de andere notie van Florida, de 'quality of place' meer van belang voor kunstschilders. Onder de 'quality of place' wordt de kwaliteit van de leefomgeving en de mate van aantrekkelijkheid van een woonplaats verstaan (Florida, 2004: 231-232). De kwaliteit van de leefomgeving kan worden gemeten door de aanwezigheid van voorzieningen in een woonplaats. In de enquête is aan de kunstschilders gevraagd in hoeverre zij de 'nabijheid van recreatie-, sport- en outdoor activiteiten', 'aanwezigheid van culturele voorzieningen', 'de kwaliteit en diversiteit van het winkelaanbod', 'het aanbod van restaurants' en 'de aanwezigheid van uitgaansgelegenheden' van belang achten. Op deze factoren is respectievelijk door de kunstschilders als volgt gemiddeld gescoord:

Tabel 6: Gemiddelde scores van de 98 kunstschilders op de factoren van 'quality of place' van Florida

Factoren 'quality of place'	Gemiddelde score (1-5)
Recreatie-, sport- en outdoor activiteiten	2.09
Culturele voorzieningen	2.94
Kwaliteit en diversiteit winkelaanbod	2.76
Aanbod restaurants	1.94
Aanwezigheid uitgaansgelegenheden	1.92

Op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend) geven deze scores aan dat de kunstschilders, gemiddeld gezien, alle factoren van de kwaliteit van de woonomgeving niet zo van belang achten bij hun vestigingskeuze. In de interviews gaf een enkele kunstschilder aan het fijn te vinden wanneer hij voorzieningen in de buurt heeft.

Freek (Groningen):

"Ik ga vaak naar het theater, de kroeg, tentoonstellingen, concerten.. lezingen over kunst. Ja, ik vind culturele voorzieningen dichtbij wel belangrijk."

Een andere kunstschilder stelt weer dat het ook gemakkelijk op te zoeken is en dat hij niet dichtbij die voorzieningen hoeft te wonen.

Theo (Ridderkerk):

"Naar musea gaan we regelmatig, maar dat kan net zo goed in Groningen of Maastricht zijn. Met de auto kun je overal komen, dat is wel gemakkelijk. Daarom hoef ik er eigenlijk ook niet dichtbij te wonen."

Marlet en Van Woerkens (2005) hebben de mate van aantrekkelijkheid van een woonplaats onderzocht met behulp van de mate van aanwezigheid van historische gebouwen en nabijheid van groenvoorzieningen. In de enquête is niet gevraagd naar het belang van historische gebouwen bij de vestigingskeuze, wel is gevraagd naar de aanwezigheid van groenvoorzieningen. Op deze factor werd redelijk gescoord door de kunstschilders, namelijk een gemiddelde score van 3.77 op een schaal van 1

(irrelevant) tot 5 (doorslaggevend). In de interviews kwam het belang van historische gebouwen slechts één keer naar voren.

Sietse (Groningen):

“Ik vind de stad Groningen erg plezierig om te wonen (...) Groningen heeft een mooie binnenstad met mooie historische gebouwen.”

Wat de kunstschilders ook in de interviews meer van belang achtten, is de aanwezigheid van groenvoorzieningen.

Lieke (Houten):

“Ik heb bij deze woning vooral gelet op de ruimte en het uitzicht. Dat is altijd heel belangrijk voor mij (...) Groenvoorzieningen vind ik heel belangrijk; lekker zwemmen, schaatsen, er zijn koeien.. Ik heb iedere keer het idee dat ik op vakantie ben.”

Thomas (Zuid-Beijerland):

“Het is wel vanwege de omgeving dat ik hier nu woon, ik ben wel een natuurmens. Hiervoor heb ik ook in de polder gewoond.”

Joke (Gorredijk):

“Ik ben gek op de natuur, dat vind ik belangrijk.”

Er kan dus gesteld worden dat naar aanleiding van de scores in de enquête en de interviewfragmenten, kunstschilders wat betreft de ‘quality of place’ niet zozeer de stedelijke attracties van belang vinden bij hun vestigingskeuze, maar dat er voornamelijk groenvoorzieningen aanwezig moeten zijn.

Maar is er een verband te vinden tussen de factoren van ‘quality of place’ en het wonen van kunstschilders in creatieve steden? Uit de analyses blijkt dat zowel bij de verdeling in woonplaatsen mét de overige creatieve steden en zonder de overige creatieve steden alleen de vestigingsfactoren ‘aanbod van restaurants, ‘aanwezigheid uitgaansgelegenheden’ en ‘nabijheid van groenvoorzieningen’ statistisch significante resultaten vertonen.

Tabel 7: Resultaten ANOVA: vestigingsfactoren van 'quality of place' van Florida en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Recreatie-, sport- en outdoor activiteiten	1.403	0.978
Culturele voorzieningen	0.802	1.098
Kwaliteit en diversiteit winkelaanbod	0.706	2.373
Aanbod restaurants	4.231*	4.749*
Aanwezigheid uitgaansgelegenheden	8.207**	9.656**
Nabijheid groenvoorzieningen	5.851*	13.446***

*significant op 0.05-niveau, ** significant op 0.01-niveau, *** significant op 0.001-niveau

Gemiddeld scoren de kunstschilders hoger op de factoren 'aanbod van restaurants' en 'aanwezigheid van uitgaansgelegenheden' wanneer zij in de top 18 creatieve steden wonen. Blijkbaar zijn die twee factoren van Florida wel van aantrekkingskracht op kunstschilders tot creatieve steden. De significante resultaten van de twee factoren in de verdeling zonder de overige creatieve steden zijn inderdaad zoals verwacht meer significant. De kunstschilders scoren vervolgens bij de vestigingsfactor 'nabijheid van groenvoorzieningen' echter gemiddeld hoger wanneer zij niet in creatieve plaatsen wonen. Indien de kunstschilders meer waarde hechten aan nabijheid van natuur, worden zij eerder aangetrokken tot niet-creatieve plaatsen.

We hebben kunnen zien dat de gemiddelde scores van de kunstschilders op de factoren gemiddeld vrij neutraal waren, niet beduidend hoog of laag te noemen. Binnen de groep kunstschilders bestaan grote verschillen in de factoren die van belang zijn bij hun vestigingskeuze. Door die verschillen komen de scores gemiddeld op een neutraal standpunt per factor uit, terwijl wanneer dit wordt gecorreleerd met de woonplaats er wel een patroon te vinden is tussen

vestigingsfactoren en het wonen in creatieve steden of niet. Blijkbaar geldt voor kunstschilders wel dat zij in creatieve steden wonen wanneer zij aanwezigheid van uitgaansgelegenheden en het aanbod van restaurants van belang vinden. Het feit dat steden creatief genoemd worden indien zij een groot aandeel van de creatieve klasse huisvesten is dan wellicht een verkeerde operationalisering van creatieve steden. Mogelijk is, naar aanleiding van de hiervoor besproken uitkomsten, de aanwezigheid van voorzieningen een betere benadering van creatieve steden. Terwijl de kunstschilders maar voor de helft in creatieve steden woont, blijkt dat voor een aantal kunstschilders de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen wel van belang is.

Daarnaast blijkt echter dat kunstschilders vaker buiten de creatieve steden wonen wanneer zij nabijheid van groenvoorzieningen van belang achten. Slechts twee factoren van de 'quality of place' van Florida zijn dus bepalend voor kunstschilders om in creatieve steden te wonen. Zelfs één factor zorgt ervoor dat kunstschilders juist niet in creatieve steden willen wonen, maar in plaatsen daarbuiten of op het platteland. De tweede onderzoeksvraag is daarmee ook beantwoord: *kan de vestigingskeuze van kunstschilders worden verklaard door de 'power of place' van Florida of speelt 'quality of place' een grotere rol voor kunstschilders?* We hebben in de vorige paragraaf al gezien dat op de drie factoren van Florida, technologie, talent en tolerantie, gemiddeld laag of neutraal werd gescoord en dat de drie factoren ook geen verband houden met het wonen in creatieve steden. Naast die factoren van 'power of place' blijken bij de tweede notie van Florida, de 'quality of place', de gemiddelde scores zelfs lager te liggen. De factoren van de 'quality of place' lijken niet voor aantrekkingskracht van kunstschilders tot creatieve steden te zorgen. Wel zijn er twee aspecten die een significante relatie laten zien met het wonen in creatieve steden, maar er bestaat ook een significant verband met een factor en het wonen in niet-creatieve plaatsen. De 'quality of place' kan de vestigingskeuze van kunstschilders dus wel beter verklaren dan de 'power of place',

wat in eerste opzicht overeenkomt met de onderzoeksresultaten van Marlet en Van Woerkens (2005) over de creatieve klasse in Nederland. Echter, vertonen niet alle aspecten van de ‘quality of place’ een verband met het wonen in creatieve steden. Kunstschilders kunnen op basis van deze resultaten niet over één kam worden geschoren met de woonvoorkeuren van de totale creatieve klasse. Terwijl juist kunstschilders tot de ‘Super Creative Core’ van de creatieve klasse behoren, worden zij niet allemaal door dezelfde factoren aangetrokken zoals verwacht door Florida en de beleidsmakers die zijn theorie navolgen.

6.5 *Kritiek op Florida: economische, sociale en algemene vestigingsfactoren*

Nu blijkt dat de theorie van Florida niet geheel opgaat voor kunstschilders in Nederland, zijn wellicht de kritiekpunten op die theorie van betere toepassing. Zo is er in de enquête ook aan de kunstschilders gevraagd in hoeverre economische aspecten een rol spelen bij de keuze voor een woonplaats. Voor kunstschilders blijkt dan dat alleen de factor ‘korte afstand en/of reistijd van woon-werkverkeer’ van enig belang wordt geacht bij de vestigingskeuze.

Tabel 8: Gemiddelde scores van de 98 kunstschilders op economische vestigingsfactoren

Economische vestigingsfactoren	Gemiddelde score (1-5)
Algemene werkgelegenheid woonomgeving	2.28
Werkgelegenheid beroepssector	2.41
Werkgelegenheid beroepssector partner	2.57
Korte afstand/reistijd woon-werkverkeer	3.03

Het conventionele idee van nabijheid van werk gaat dus niet op voor de kunstschilders (Marlet & Van Woerkens, 2005: 4). Over het algemeen vinden zij een korte afstand of reistijd van woon-werkverkeer niet echt van belang, dit in tegenstelling tot het belang van nabijheid van werk voor de creatieve klasse zoals

onderzocht door Marlet en Van Woerkens. Wellicht omdat, zoals al gesteld, de afstand of reistijd van woon-werkverkeer in Nederland kleiner is dan in de Verenigde Staten. Ook in de interviews werd woon-werkverkeer niet als een belangwekkend punt gezien. Een enkeling noemde tijdens de interviews wel het belang ervan.

Theo (Ridderkerk):

“Reistijd van woon-werkverkeer is voor mij niet zo belangrijk.”

Joke (Gorredijk):

“Woon-werkverkeer is belangrijk omdat je de uren van daglicht nodig hebt als schilder, en reistijd is dan zonde.”

Naast economische factoren zijn ook een aantal sociale aspecten opgenomen. Hier blijkt dat voornamelijk de ‘mogelijkheid om jezelf te kunnen zijn’ belangrijk is voor de kunstschilders.

Tabel 9: Gemiddelde scores van de 98 kunstschilders op sociale vestigingsfactoren

Sociale vestigingsfactoren	Gemiddelde score (1-5)
Ontmoetingsplekken/netwerk opbouwen	2.40
Aanwezigheid gelijkgestemden	2.49
De mogelijkheid jezelf te kunnen zijn	3.90

De gemiddelde score van de respondenten op de factor ‘mogelijkheid om jezelf te kunnen zijn’ is overigens de hoogste gemiddelde score van de kunstschilders op alle vestigingsfactoren.

Tabel 10: De vijf hoogste gemiddelde scores van de 98 kunstschilders op de vestigingsfactoren

Vestigingsfactor	Gemiddelde score (1-5)
De mogelijkheid jezelf te kunnen zijn	3.90
Aanwezigheid van groenvoorzieningen	3.77
Prijs/kwaliteit verhouding van een woning	3.63
De mogelijkheid om jezelf te kunnen	3.58

ontplooiën	
Het wonen in een tolerant leefklimaat	3.34

Wanneer we vervolgens alle verschillende factoren met elkaar gaan vergelijken, blijkt voor kunstschilders de sociale factoren gemiddeld zwaarder te wegen bij hun vestigingskeuze dan de fysieke en economische factoren. Door de gemiddelde scores bij elke groep factoren op te tellen en te delen door het aantal factoren, blijkt de gemiddelde score op de fysieke vestigingsfactoren 2.75 te zijn, de gemiddelde score op de economische vestigingsfactoren 2.58 en de gemiddelde score op de sociale vestigingsfactoren 2.93. Overigens blijkt van zowel de economische als van de sociale vestigingsfactoren geen enkele factor een statistisch significant verband te vertonen met het wonen in ofwel de top 18 creatieve steden of in niet-creatieve plaatsen. Indien de kunstschilders waarde hechten aan deze factoren, blijken zij dus niet vaker in creatieve steden te wonen dan in kleine plaatsen op het platteland.

Tabel 11: Resultaten ANOVA: economische en sociale vestigingsfactoren en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Algemene werkgelegenheid woonomgeving	0.002	0.061
Werkgelegenheid beroepssector	0.305	0.481
Werkgelegenheid beroepssector partner	0.952	0.862
Korte afstand/reistijd woon-werkverkeer	0.751	0.751
Ontmoetingsplekken/netwerk opbouwen	0.025	0.023
Aanwezigheid gelijkgestemden	0.016	0.125
De mogelijkheid jezelf te kunnen zijn	0.035	0.211

Wel blijkt er nog een fysieke factor een statistisch significant verband te vertonen met de woonplaats, wat nog niet is besproken. Hoewel op de andere fysieke factor, 'prijs/kwaliteit verhouding van een woning', gemiddeld hoger werd gescoord door de kunstschilders, vertoont de factor 'veiligheid van de woonomgeving' een significante relatie. Op deze factor scoorden de kunstschilders gemiddeld 3.29 op een schaal van 1 (irrelevant) tot 5 (doorslaggevend). Dit is een vrij neutrale score, maar het verband met de twee verdelingen naar woonplaats is wel statistisch significant.

Tabel 12: Resultaten ANOVA: twee fysieke vestigingsfactoren en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Prijs/kwaliteit verhouding woning	0.000	0.078
Veiligheid van de woonomgeving	5.343*	4.630*

*significant op 0.05-niveau

De F-waarden op de factor 'veiligheid van de woonomgeving' zijn bij beide verdelingen voldoende hoog. Gemiddeld scoren de kunstschilders hoger op 'veiligheid van de woonomgeving' wanneer zij niet in de top 18 creatieve steden wonen, maar juist daarbuiten (overige creatieve steden of niet-creatieve plaatsen). Ook in de interviews kwam veiligheid van de woonomgeving naar voren.

Joke (Gorredijk):

"Ik kom nog uit de tijd dat het gewoon was om de achterdeur open te houden, maar dat kan helaas niet meer. Maar veiligheid vind ik wel belangrijk, dat vind ik hier in Gorredijk wel."

In de enquête is tevens aan de kunstschilders gevraagd om negen vestigingsfactoren te ordenen naar volgorde van (on)belangrijkheid. Uit de resultaten blijkt dat weer de

‘prijs/kwaliteit verhouding van een woning’ belangrijk is voor het merendeel van de kunstschilders. Maar liefst 73 van de 98 kunstschilders achten die vestigingsfactor van belang. Bij het ordenen van de negen vestigingsfactoren naar onbelangrijkheid, blijkt de hoogste frequentie bij de factor ‘kindervoorzieningen’ te bestaan, namelijk 61 van de 98 kunstschilders. Ook is ‘werkgelegenheid van de woonomgeving’ niet belangrijk voor 56 van de 98 kunstschilders.

Theo (Ridderkerk):

“Wij hebben een kostenbatenanalyse gemaakt, van wat kunnen we doen. (...) Vanaf de jaren ‘80 zijn de huizenprijzen ook zo ontzettend gestegen. We woonden toen in het huurhuis van nu en wat we dan zouden willen kopen, was van dezelfde ruimte, maar een stuk duurder. (...) We hebben bewust gekozen voor dit huis, gezien de huizenmarkt met de dure prijzen.”

Naast het feit dat kunstschilders graag zichzelf willen zijn, spelen de vrij praktische factoren dus ook een rol bij de vestigingskeuze. Zij geven zelf aan dat zij een ‘korte afstand/reistijd van woon-werkverkeer’ en de ‘prijs/kwaliteit verhouding van een woning’ als redelijk belangrijke factoren zien bij de keuze voor een woonplaats.

Wanneer we de gemiddelde scores op de geordende vestigingsfactoren vervolgens correleren met de categorie woonplaats waar de kunstschilders gevestigd zijn, blijkt er één statistisch significant verband te bestaan, namelijk tussen de eerste verdeling in woonplaats (dus met de overige creatieve steden) en de door kunstschilders geordende vestigingsfactor ‘werkgelegenheid van de woonomgeving’.

Tabel 13: Resultaten ANOVA: geordende vestigingsfactoren naar belangrijkheid en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Werkgelegenheid woonomgeving	4.410*	2.354
Prijs/kwaliteitverhouding	1.775	1.019

woning		
Afstand/reistijd woonwerkverkeer	1.453	1.737
Kindervoorzieningen	0.031	0.072
Vrijtijdsvoorzieningen	0.394	0.182
Culturele diversiteit	0.012	0.001
Tolerantie woonomgeving	0.408	0.382
Nabijheid familie/vrienden	0.573	0.701
Veiligheid woonomgeving	0.042	0.436

*significant op 0.05-niveau

Tabel 14: Resultaten ANOVA: geordende vestigingsfactoren naar onbelangrijkheid en twee verdelingen woonplaats

Vestigingsfactor	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Werkgelegenheid woonomgeving	0.004	0.000
Prijs/kwaliteitverhouding woning	1.276	0.934
Afstand/reistijd woonwerkverkeer	0.002	0.052
Kindervoorzieningen	1.453	1.294
Vrijtijdsvoorzieningen	0.493	0.748
Culturele diversiteit	0.109	0.166
Tolerantie woonomgeving	0.061	0.181
Nabijheid familie/vrienden	0.105	0.052
Veiligheid woonomgeving	1.121	0.528

Kunstschilders die werkgelegenheid in de woonomgeving belangrijk vinden, wonen vaker in de top 18 creatieve steden dan in overige creatieve steden of in niet-creatieve plaatsen. Dit is vrij opvallend, aangezien de als meest belangrijk geordende factor door de kunstschilders de 'prijs/kwaliteit verhouding van een woning' is en de 'werkgelegenheid van de woonomgeving' juist als minst belangrijk werd

geordend. Ook hier komt weer naar voren dat wat de kunstschilders gemiddeld scoren, de twee uiterste scores bij elkaar brengt. Het is aannemelijk dat kunstschilders onderling sterk verschillen in vestigingsfactoren en daardoor ook verspreid over Nederland wonen. Pas wanneer er naar verbanden of correlaties wordt gezocht, komen de statistische verschillen naar voren.

6.6 Galerieën en kunstnetwerken

Andere mogelijke verklaringen voor de keuze van een woonplaats door kunstschilders zou te vinden kunnen zijn in de verbondenheid aan galerieën en het deel uitmaken van kunstnetwerken. De theoretische notie was dat een kunstschilder altijd deel uitmaakt van een bepaald netwerk in de kunstwereld (Becker, 1982). In dat netwerk vormen met name galerieën een belangrijke schakel om bekendheid te vergaren als kunstschilder (Markusen & Schrock, 2006: 1662). Wellicht dat deze factoren zorgen voor een mate van lokale gebondenheid van kunstschilders?

De galerieën van tegenwoordig zijn echter niet meer wat ze waren. Ze zijn getroffen door de recessie en het nodige is veranderd binnen de galerieën. Uit de enquête bleek al dat 44,9% van de kunstschilders niet verbonden is aan een galerie. In de interviews stelden veel kunstschilders dat zij vroeger wel een relatie met een galerie hadden, maar sinds een aantal jaar niet meer. Volgens de geïnterviewden zijn veel galerieën door de recessie failliet gegaan. Bovendien gaan de galerieën tegenwoordig meer op 'safe' zitten door te verkopen wat geliefd is bij het grote publiek. Zij verkopen met name kunstwerken waar geld mee te verdienen is, vaak van jonge kunstschilders.

Freek (Groningen):

"Ik ben niet verbonden aan galerieën (...) galerieën zijn winkels, dat zijn bedrijven. Zij hebben een heel ander contact, een hele andere verhouding tot kunst dan een kunstenaar. Ik zie genoeg kunstenaars om me heen die door

een galeriehouder eigenlijk gepusht worden om alleen maar dat soort kunst aan te leveren en niet dat, want dat verkoopt niet. Kunst wat geliefd is bij het publiek. Ze zijn commercieel gericht en op zich is dat natuurlijk begrijpelijk. Maar als je als kunstenaar steeds aan het zoeken bent en aan het experimenteren, wat heel noodzakelijk is voor een kunstenaar, dan is dat heel tegenstrijdig met de belangen van een galerie. (...) Galerieën gaan met jonge kunstenaars aan de gang, dat wordt lekker verkocht. Maar hier en daar sluit ook een galerie. Die druk op de kunstenaar neemt ook toe, om alleen dat te maken wat goed verkoopt. Dat komt niet alleen door de recessie, maar ook door de visie en het beleid van de overheid op het moment.”

Mijn derde onderzoeksvraag kan nu ook beantwoord worden: *is de aanwezigheid van galerieën van invloed op de woonplaats van kunstschilders?* Verbondenheid aan galerieën blijkt voor een groot deel van de kunstschilders niet het geval te zijn. Veel galerieën hebben de deuren moeten sluiten en tevens blijken zij meer in te spelen op de markt, waardoor een aantal kunstschilders niet meer met galerieën in zee gaan. Aanwezigheid van galerieën speelt dan ook geen rol bij de vestigingskeuze voor kunstschilders.

Naast galerieën is een ander aspect van de kunstwereld de invloed van het kunstnetwerk of de kunstkring. De vraag is of die factor wel van belang is bij de vestigingskeuze. In de enquête gaven de kunstschilders over het algemeen aan dat het onderdeel uitmaken van een kunstnetwerk of een kunstkring niet zozeer van belang is. Slechts twee kunstschilders vinden het contact met andere kunstschilders en met galeriehouders wel degelijk van belang.

Johan (Amsterdam):

“Ik zie Amsterdam als ideale woonplaats, vanwege tolerantie en het aanbod van mensen die werkzaam zijn in mijn branche. Dat je daar ook gewoon langs kan gaan. Het contact met kunstenaars en galeriehouders is wel belangrijk. Gewoon de mensen uit het hele vak. Galeriehouders zijn een belangrijke schakel naar klanten, particulieren en bedrijven. En die zijn in Amsterdam natuurlijk heel erg aanwezig. In het hoogste niveau.”

Freek (Groningen):

“Zo’n netwerk is belangrijk, zeker omdat ik journalist was, is het natuurlijk belangrijk om contacten te hebben, maar als kunstenaar is het natuurlijk ook echt belangrijk. Je moet de galeriehouders een beetje kennen en alle instituties die met kunst te maken hebben. Je moet je gezicht een beetje laten zien. Om bekend te zijn, zodat mensen aan je denken. Net als in het zakenleven. Als je een beetje sociaal persoon bent, gaat dat vanzelf, maar als je het liefst op je zelf bent en heel de dag in het atelier zit, dan wordt het moeilijk.”

Hiermee is ook mijn vierde onderzoeksvraag beantwoord: *in hoeverre is het netwerk waar de kunstschilder deel van uitmaakt van invloed op de vestigingskeuze?* Hoewel de kunstschilders in bovenstaande citaten aangeven dat het belangrijk is om je contacten te hebben, stelden ook zij in de enquête dat onderdeel uitmaken van een bepaald kunstnetwerk of een kunstkring niet van groot belang is. Het deel uitmaken van een netwerk zorgt dus niet voor gebondenheid aan een locatie.

6.7 Plaats van opleiding en ideale woonplaats

Nu alle onderzoeksvragen beantwoord zijn, is het de vraag wat dan nog factoren zijn die de keuze voor een woonplaats door kunstschilders kunnen verklaren, waardoor zij verspreid woonachtig zijn? Wanneer we kijken naar waar de enige concentraties van kunstschilders bestaan, komt dat overeen met zowel de plaatsen van opleiding als met de ideale woonplaatsen. Als we kijken naar waar de kunstschilders het liefst zouden willen wonen, oftewel hun ideale woonplaats, blijkt 15,3% van de 98 kunstschilders het liefst in (de regio) Amsterdam te willen wonen. Vervolgens is Groningen als woonplaats ideaal voor 6,1% van de kunstschilders. Dan volgen Haarlem (4%), Leiden (3%), Maastricht (3%) en Rotterdam (3%). Op onderstaande kaart is duidelijk te zien dat, naast Groningen, met name Amsterdam en andere steden in de Randstad geliefde locaties zijn om te willen wonen. In totaal wil 48,8% van de kunstschilders graag in een creatieve stad wonen. Dat percentage komt dus aardig overeen met het percentage wat ook in creatieve steden woont (46%). Naar

waarschijnlijkheid zien de kunstschilders de plek waar zij wonen ook als ideale woonplaats. Ook dit geeft weer aan dat de factoren zoals gesteld door Florida niet van aantrekkingskracht zullen zijn op alle kunstschilders. Blijkbaar woont een aantal kunstschilders ook graag buiten creatieve steden.

Figuur 5: Ideale woonplaatsen 98 kunstschilders. Bron: enquête

Opvallend is dat naast Rotterdam en Utrecht, voornamelijk Amsterdam en Groningen naar voren komen als wel de huidige woonplaats van een aantal kunstschilders en tevens als de ideale woonplaats worden gezien. Wanneer we vervolgens kijken naar de plaatsen van opleiding van de kunstschilders, blijken Amsterdam (19 kunstschilders), Groningen (13), Rotterdam (13) en Arnhem (6) de meest genoemde. Daarna zijn Maastricht, Nijmegen en Utrecht voor steeds 3

kunstschilders de plaats van opleiding geweest. Wanneer we dit weer vergelijken met de huidige en de ideale woonplaatsen van de kunstschilders, zijn eveneens de steden Amsterdam en Groningen de meest genoemd. Ook Rotterdam is een plaats waar men vaak een opleiding heeft gevolgd en die tevens door een aantal kunstschilders is opgegeven als huidige woonplaats en als ideale woonplaats. Het is dan aannemelijk dat de aanwezigheid van de opleidingen invloed hebben gehad op de woonkeuze van de kunstschilders. Veel kunstschilders stelden in de interviews ook dat ze wonen waar hun 'roots' liggen, waar ze zijn opgegroeid en waar ze hun opleiding hebben genoten.

Sietse (Groningen):

"Ik kom oorspronkelijk uit Groningen. Ik ben na Amsterdam teruggegaan naar Groningen, vanwege de opleiding. (...) Ik denk dat het ook komt omdat mijn wortels hier in Groningen liggen."

Het feit dat veel respondenten van mijn enquête in Groningen wonen, kan volgens geïnterviewden onder andere worden verklaard door de aanwezigheid van de Kunstacademie Minerva in Groningen. Waar men een opleiding heeft genoten blijkt dus een belangrijke vestigingsfactor.

Freek (Groningen):

"In Groningen heb je de Kunstacademie Minerva. Dat was de Kunstacademie waar het langst figuratieve kunst werd onderwezen, klassiek schilderen. Als enige academie op een gegeven moment in het land, alle andere academies waren overgegaan naar conceptuele kunst, moderne kunst. Alleen bij Minerva kon men het oude vak leren. Dus daar kwamen veel kunstenaars uit voort die als vaklui heel goed waren en zijn. En die bleven ook een beetje hangen zo, en in de provincie."

Sietse (Groningen):

"Ten eerste omdat je een kunstacademie hebt, dan zijn er een aantal mensen die hier blijven. Je hebt maar weinig kunstenaars die ervan kunnen leven en hier in Groningen is het wel goedkoop wonen. Veel kunstenaars willen groot wonen en dat kan hier beter. In de stad is het natuurlijk altijd moeilijk om atelierruimte te krijgen, zeker voor kunstenaars is dat hartstikke duur."

Jeroen (Groningen):

“Voor mij is de combinatie dat je hier alles hebt in Groningen, maar dat het wel rustig is. En de woonkosten zijn lager natuurlijk dan in de Randstad. En kunstschilder zijn is natuurlijk niet een vetpot. Dan is het ook wel handig als je een beetje goedkoop kunt wonen maar wel de ruimte hebt.”

6.8 Inkomen en de recessie

Bovenstaande citaten gaven al aan dat naast opleiding als vestigingsfactor, kunstschilders ook in Groningen en omgeving wonen dankzij het feit dat de huizenprijzen daar lager liggen. Kunstschilders hebben de ruimte nodig om te kunnen schilderen. In het westen betaal je voor woon- of atelierruimte meer dan in het oosten van Nederland. Bovendien kunnen veel kunstschilders die ruimte niet betalen. Zoals we al hebben kunnen zien is het vak van een kunstschilder over het algemeen geen vetpot te noemen (Jenje-Heijdel & Ter Haar, 2007). In de interviews stelden veel kunstschilders dat weinig inkomsten op het moment nog meer het geval is. De recessie heeft ook zijn weerslag gehad op de kunstwereld.

Johan (Amsterdam):

“Er is een grote groep mensen die mijn werk volgt, ze kopen helaas niet altijd. Dat heeft wel te maken met de conjunctuur. Met prioriteiten die mensen stellen. Kunst is extra en is nog luxer bijna als een auto. Een auto heb je nodig, maar kunst wordt dan wat uitgesteld. Daar wordt het eerst op bezuinigd.”

Bob (Delft):

“Wij wonen in een atelier, daar komt het eigenlijk op neer. (...) We wonen hier ideaal, maar het zou een halve maat groter moeten zijn. (...) Door de recessie en door die 19% afdrachtsgrens hadden we stuk gelopen als we nu geen AOW hadden gekregen. Het afgelopen jaar heb ik 30% minder omzet gedraaid. Je omzet is door die recessie zo ontzettend terug gelopen. (...) Als we het ons kunnen veroorloven, dan zouden we dat (groter wonen) graag willen.”

Freek (Groningen):

“Opdrachten liggen op dit moment, sinds een jaar eigenlijk helemaal stil, sinds de recessie. Dat merkt iedereen, dat is echt op een houtje bijten op dit

moment. Galerieën gaan met jonge kunstenaars aan de gang, dat wordt lekker verkocht. Maar hier en daar sluit ook een galerie.”

Hoewel de meeste kunstschilders ook in de interviews aangaven graag groter en ruimer te willen wonen, kunnen zij zich dat vaak niet veroorloven en zeker sinds de recessie niet. De financiën vormen voor hen een belemmering en spelen dan ook een grote rol bij de vestigingskeuze. Voor veel kunstschilders is het tegenwoordig moeilijk om rond te komen. Daarbij zijn niet alleen de financiën een hekel punt, ook hebben zij meer te maken gekregen met concurrentie in de kunstbranche. Er is volgens de kunstschilders een grote concurrentie ontstaan, waarbij de meesten het elkaar niet gunnen.

Theo (Ridderkerk):

“Ja wat meer ruimte zou absoluut leuk zijn, maar ja... Maar als dat je op een gegeven moment zo’n financiële verplichting oplevert. Waar ik nu woon is een gedwongen keuze geweest.”

Yvonne (Capelle aan den IJssel):

“Er zijn betere tijden geweest. Het is natuurlijk zo dat tegenwoordig iedereen schildert en iedereen hangt het gewoon overal op. En ik ben natuurlijk beeldend kunstenaar. Nu hebben we natuurlijk ook te maken met ‘supermarktkunst’: bij Ikea kan je natuurlijk voor weinig een leuke afbeelding voor boven je bank kopen en mensen zijn eerder geneigd om dat te kopen dan een schilderij van €1.500,-.”

Bob (Delft):

“De meeste kunstenaars, vooral de Nederlandse moet ik zeggen, hebben een soort ‘afkijkgangst’ en ‘broodnijd’. Ik wilde een kunstkring opstarten in Delft, want ja dan kan je elkaar helpen. Maar je krijgt het niet van de grond, ze zijn als de dood dat je dat stukje markt van hen afpikt. Het is heel raar, ik voel dat niet zo. De kunstkringen zoals vroeger, dat krijg je nu niet meer van de grond. Ik wijt dat eigenlijk aan dat alles gesubsidieerd geweest is zo lang. Iedereen was bang voor hun eigen hachje.”

Het is voor de kunstschilders dus niet alleen stoeien met de centen, maar ook tussen kunstschilders onderling. De recessie heeft dat versterkt, omdat de vraag naar kunst kleiner is geworden, terwijl het aanbod met de mogelijkheden van het huidige

tijdperk (internet en 'social media') juist zijn toegenomen. Het is dan moeilijk om je als kunstschilder tegenwoordig te kunnen onderscheiden en bekend te worden bij het publiek. De inkomsten van veel kunstschilders zijn dan ook geringer geworden, waardoor de keuze voor een woonlocatie meer wordt beperkt. Een aantal kunstschilders kan dan niet anders dan in een huurhuis wonen buiten de stad, in plaats van een woning in de binnenstad terwijl zij dat wellicht wel prefereren. Het inkomen is voor de kunstschilders dus een zeer belangrijke factor binnen hun woonvoorkeuren.

6.9 Het belang van het internet

We zagen al dat de concurrentie onder kunstschilders op het moment groot is en dat er nu meer dan vroeger sprake is van 'afkijkgangst' en 'broodnijd' zoals een kunstschilder mooi verwoordde. Wellicht valt het geringe belang van een kunstnetwerk of kunstkring ook te verklaren vanuit het feit dat veel kunstschilders tegenwoordig aan internet een grotere rol toekennen.

Marlies (Leiderdorp):

"Eigenlijk is het wel belangrijk om een netwerk te hebben, maar tegenwoordig gaat heel veel via het internet. Ik laat nu ook een nieuwe website bouwen die ook op de mobiel en op de ipad te zien is. Je moet toch zorgen dat je gezien wordt en dat je je onderscheidt."

Theo (Ridderkerk):

"Het internet is tegenwoordig een grote zege (...)tegenwoordig kun je via internet toch nog de kunst aan de man brengen."

Yvonne (Capelle aan den IJssel):

"(...) internet een steeds grotere factor die van belang is. Daar zijn ook een soort galerieën online, dan kun je je werken gewoon presenteren. Het zijn geen galerieën, maar eerder verzamelsites, exto bijvoorbeeld. Iedereen kent dat wel."

De huidige kunstschilder gaat dus met de tijd mee en bevindt zich tegenwoordig steeds meer op het internet. Door middel van het internet kunnen zij hun werken verkopen en kunnen zij bekendheid vergaren, zoals ook Van Kranendonk (2010) al stelde. Doordat veel galerieën door de recessie in de afgelopen jaren zijn gesloten en alleen maar werken verkopen van een selectie kunstschilders, presenteren andere kunstschilders zich op het internet door middel van een eigen site of met behulp van een verzamelsite van kunstwerken. Door het belang van het internet, zijn huidige kunstschilders minder plaatsgebonden ten aanzien van hun werk. Ook dit laat weer zien dat nabijheid van werk voor kunstschilders over het algemeen geen belangrijke factor is. In een interview stelt een kunstschilder zelfs dat woonplaats er helemaal niet toe doet voor het schilderen.

Joke (Gorredijk):

“In principe komt het erop neer, het maakt niet uit waar je schildert. Ook al zit je in een heel klein huisje, dat maakt niet uit, schilderen doe je toch. Als je niet schildert, word je ziek. Als je weer even je ding hebt kunnen doen is dat goed. Waar je woont maakt dan helemaal niet uit.”

6.10 Type schilderwerk

Naast de voorgaande verklaringen voor de spreiding van kunstschilders over Nederland, is in dit onderzoek ook gesteld dat er wellicht een verband zou kunnen bestaan tussen het type werk van de kunstschilder en waar hij of zij woont. Zo is het denkbaar dat kunstschilders die landschappen schilderen, mogelijk vaker in dorpen op het platteland wonen dan in (creatieve) steden. Om dit te onderzoeken heb ik correlaties berekend tussen de twee verdelingen van woonplaatsen (met en zonder creatieve steden buiten de top 18) en stadsgezichtsschilders versus landschapschilders. Uit de correlaties blijkt echter geen enkel statistisch significant verband tussen deze variabelen te bestaan.

Tabel 15: Resultaten ANOVA: type schilderwerk en twee verdelingen woonplaats

Type schilderwerk	F-waarde bij eerste verdeling woonplaats N=98	F-waarde bij tweede verdeling woonplaats N=83
Landschapsschilders	0.005	0.103
Stadsgezichtsschilders	0.701	1.203

Blijkbaar is de inhoud van het werk van de kunstschilder niet belangrijk bij de keuze voor een woonplaats. De verwachting in dit onderzoek was tevens dat kunstschilders hun inspiratie voornamelijk uit de woonomgeving halen. Dat is echter niet altijd het geval. Veel kunstschilders stelden in de interviews juist dat zij inspiratie halen uit het werk of tijdens het werk geïnspireerd raken.

Johan (Amsterdam):

“Ik haal mijn inspiratie uit het materiaal zelf. Het ontstaat tijdens het werk zelf. Het materiaal zet mij op een spoor.”

6.11 Twee typen kunstschilders

Er bestaat dus geen verdeling in landschapsschilders die teruggetrokken op het platteland wonen en stadsgezichtsschilders die zich te midden van het bruisende stadsleven bevinden. Wel lijkt er een andere verdeling in typen kunstschilders te bestaan, die wellicht meer een verklaring kan bieden voor de spreiding van kunstschilders over Nederland (en de verschillende vestigingsfactoren die zij belangrijk vinden). Deze verdeling komt met name in de interviews naar voren. Er lijken in Nederland twee typen kunstschilders te bestaan: de marktgerichte kunstschilders en de op creativiteit gerichte kunstschilders. De marktgerichte kunstschilder is over het algemeen een jonge kunstschilder, is vaak verbonden aan galerieën, besteed veel tijd aan PR-werk, ziet internet en ‘social media’ als belangrijke bronnen en verkoopmedia, onderhoudt contacten met andere kunstschilders en galeriehouders en vindt het onderdeel uitmaken van een

kunstnetwerk of kunstkring van belang. Deze groep kunstschilders woont voornamelijk in de (creatieve) steden en indien zij dat (nog) niet kunnen betalen aan de rand van grote steden of in zogenaamde randgemeenten. Zij willen graag onderdeel uitmaken van de 'scene' van kunstschilders en vinden het belangrijk om daar dichtbij te wonen. Culturele voorzieningen zijn voor hen dan ook van belang bij de keuze voor een woonplaats. Dit type kunstschilder voelt zich wel degelijk aangetrokken tot (creatieve) steden, omdat hij daar zijn horizon kan verbreden, zoals ook Delhaye (2009) en Minnaert (2009) stelden. De marktgerichte kunstschilder en zijn vestigingsmotieven past wel binnen de theorie van Florida. Het volgende citaat is een duidelijk voorbeeld van de marktgerichte kunstschilder.

Johan (Amsterdam):

"Ik ben verbonden aan meerdere galerieën, door heel Nederland; Eindhoven, Dordrecht en Amsterdam. Dat is bewust gedaan. De galerieën liggen expres ver uit elkaar, om elkaars klantenkring niet in de weg te zitten. Zeg maar de klantenkring uit de regio. (...) Ik ben lid van het Amsterdams schildergenootschap, die organiseert ook tentoonstellingen. Daar ontmoet ik veel collega's op zowel informele als formele momenten. Dat is ook om een netwerk op te bouwen en van elkaars praktijk wat dingen op te steken. Ik denk dat een netwerk zeker van belang is. Ik kan het vooral toelichten als je dat niet zou doen; je kunt dan wel enorm je best doen om werk te maken, maar als je niet via media directe contacten opdoet, dan besta je ook niet. Ik heb een website en ik gebruik 'social media' waar ik mijn activiteiten aankondig, puur professioneel. (...) Ik ben in Amsterdam gaan wonen, vanwege mijn opleiding plus er is daar een concentratie aan kunstenaars, oftewel een beter ontwikkeld netwerk in de kunstbranche. Dat geldt niet alleen voor kunst, maar de meeste netwerken of concentratie is in Amsterdam. (...) Amsterdam zie ik als ideale woonplaats; vanwege tolerantie en het aanbod van mensen die werkzaam zijn in mijn branche. Dat je daar ook gewoon langs kan gaan. Het contact met kunstenaars en galeriehouders is wel belangrijk. Gewoon de mensen uit het hele vak. Galeriehouders zijn een belangrijke schakel naar klanten, particulieren en bedrijven. En die zijn in Amsterdam natuurlijk heel erg aanwezig. In het hoogste niveau."

De op creativiteit gerichte kunstschilder is over het algemeen ouder, hij hecht veel waarde aan zelfstandigheid en is niet verbonden aan een galerie, de verkoop van

kunstwerken gaat voornamelijk aan huis of door exposities, hij is niet veel bezig met PR-werk, maar vooral met het schilderen en daarin willen experimenteren. Deze groep kunstschilders vindt het stadse leven over het algemeen te druk om geconcentreerd te kunnen schilderen. Vaak wonen zij buiten de steden in kleinere plaatsen of in dorpen. Zij hoeven geen deel uit te maken van de kunstwereld of willen zich daar juist tegen verzetten. Zij willen vooral hun eigen ding kunnen doen. Daarbij is ruimte en rust geboden. Vaak hechten zij veel waarde aan de nabijheid van groenvoorzieningen. Dit type kunstschilder voelt zich niet aangetrokken tot (creatieve) steden en vormt een afwijkende groep op de theorie van Florida. Het volgende citaat is een duidelijk voorbeeld van een op creativiteit gerichte kunstschilder.

Thomas (Zuid-Beijerland):

“Als je dan constant een hoop herrie hoort, kun je je niet concentreren. Toen kreeg ik een relatie met de vrouw die nu mijn buurvrouw is, en toen ben ik in Zuid-Beijerland terecht gekomen. Het is wel vanwege de omgeving dat ik nu ook hier woon; ik ben wel een natuurmens. (...) Ik zou niet willen verhuizen, ik woon hier perfect, je hoort mij niet klagen. Ik houd van rust. (...) Als je van die drukte van mijn werk in Rotterdam, weer in de drukte komt, dat zou mij ook teveel prikkels geven. Sommigen hebben dat juist wel nodig, maar ik niet. Toen ik in de stad woonde, schilderde ik ook vaak ‘s nachts. (...) Ik heb wel wat vrienden, vanuit het verleden, die ook kunstschilder zijn. Ik denk dat het wel belangrijk is om als kunstschilder een netwerk te hebben, maar ik ben daar niet zo mee bezig, ik ben niet zo praktiserend. (...) Toen ik in Rotterdam woonde sprak ik weleens met vrienden af, hadden we discussies enzo. Maar daar ben ik klaar mee. Die scene heb ik nooit echt opgezocht in de Hoeksche Waard. Ik ben meer zelfstandig, dat zit in mijn persoonlijkheid. Dan ga je weer met mensen om, dat doe ik al heel de dag. (...) Galerieën doe ik eigenlijk niet meer, het is meer als mensen binnen komen of via via, dan verkoop ik weleens wat. (...) Het zit behoorlijk in de genen; die creativiteit. (...) Je moet het gewoon elke dag doen, schilderen. Oefening baart kunst.”

De verdeling in kunstschilders naar marktgericht en op creativiteit gericht, komt overeen met het onderscheid zoals eerder aangehaald, namelijk die van het Fonds BKVB van beeldend kunstenaars die leven volgens een ‘vita activa’ en een ‘vita

contemplativa'. De marktgerichte kunstschilders leven dan volgens een 'vita activa', zij zijn gericht op de markt, op financiële kansen en op netwerken. De op creativiteit gerichte kunstschilder leeft volgens een 'vita contemplativa' en keert zich tegen die 'scene' van kunstschilders en richt zich meer op het kunstenaarschap in de zin van meesterschap, oeuvre en autonomie (Fonds BKVB, 2008: 31-34).

Met deze uitkomst is ook mijn laatste onderzoeksvraag in zekere zin beantwoord: *houdt het wonen in creatieve steden en in niet-creatieve plaatsen verband met het onderscheid van kunstschilders in een 'vita activa' en een 'vita contemplativa'?* Er lijkt inderdaad een tweedeling in kunstschilders te bestaan, namelijk de marktgerichte kunstschilder die leeft volgens een 'vita activa' en een op creativiteit gerichte kunstschilder die leeft volgens een 'vita contemplativa'. Deze tweedeling is wellicht een verklaring voor de spreiding van woonplaatsen van kunstschilders. Ongeveer de helft van de kunstschilders woont namelijk in de creatieve steden en de andere helft daarbuiten. Mogelijk zal de marktgerichte kunstschilder voornamelijk in de creatieve steden woonachtig zijn, terwijl de op creativiteit gerichte kunstschilder liever in niet-creatieve plaatsen woont. Echter, kan dit alleen op basis van de interviewresultaten worden gesteld en komt dat niet duidelijk uit de enquêtes naar voren.

Het feit dat de kunstschilders in de enquête gemiddeld vrij neutraal hebben gescoord op de diverse vestigingsfactoren is wellicht ook terug te voeren naar deze tweedeling. Naar waarschijnlijkheid hebben de twee typen kunstschilders in de enquête uiteenlopend gescoord op de factoren, met als resultaat weinig zeggende gemiddelde scores, maar wel enkele statistisch significante verbanden tussen woonvoorkeuren en de woonplaats.

7. Conclusies en aanbevelingen

Steden worden de afgelopen jaren steeds vaker omgetoverd tot creatieve steden. ‘City marketing’ en ‘broedplaatsenbeleid’ zijn termen die veelvuldig gebruikt worden door beleidsmakers (Marlet & Van Woerkens, 2005: 3; Oudenampsen, 2007). Het opknappen van bijvoorbeeld oude panden tot woon- en atelierruimtes, zou moeten leiden tot het aantrekken van de creatieve klasse. Het aantrekken van de creatieve klasse kan een stad namelijk economische groei opleveren (Florida, 2004: 315). Dit idee is als gevolg van populariteit van de theorie van Florida steeds meer centraal komen te staan in het Nederlands stedelijk beleid. De vraag is echter of de Nederlandse creatieve klasse zich, net als in de Verenigde Staten, daadwerkelijk in (creatieve) steden vestigt en vervolgens waarom? Dit onderzoek heeft zich gericht op de meest creatieve beroepsgroep van de creatieve klasse, namelijk kunstschilders. Te verwachten valt dat met name de meest artistiekelingen zich in creatieve steden zou vestigen. De probleemstelling van dit onderzoek luidde dan ook: *waar vestigen kunstschilders zich in Nederland, kan dit worden verklaard aan de hand van de ‘creatieve klasse-theorie’ van Florida of zijn er andere factoren die aan de vestigingskeuze van kunstschilders ten grondslag liggen?*

De verwachting dat de meest creatieve beroepsgroep voornamelijk in de creatieve steden woont, blijkt niet te kloppen. De resultaten laten zien dat kunstschilders zich niet in de creatieve steden concentreren. Minder dan de helft van de kunstschilders woont in de creatieve steden. De kunstschilders wonen verspreid over Nederland. Zij wonen net zo vaak in grote, creatieve steden als in kleine dorpen of plaatsen op het platteland. Blijkbaar kan de creatieve klasse qua vestiging in Nederland niet als een homogene groep worden beschouwd. Zoals Markusen (2006) al stelde, hecht niet elke groep binnen de creatieve klasse even veel waarde aan vestigingsfactoren. De kunstschilders vormen een uitzondering binnen de creatieve klasse, omdat zij niet voornamelijk in creatieve steden wonen, maar verspreid over steden en kleine plaatsen woonachtig zijn. Deze opmerkelijke uitkomst heeft als

consequentie dat het beleid wat zich richt op het aantrekken van de creatieve klasse door factoren zoals gesteld door Florida, niet voor alle kunstschilders zal gelden.

7.1 Kunstschilders als gedeeltelijke uitzondering op 'creatieve klasse-theorie' Florida

De spreiding van kunstschilders over Nederland, laat zien dat de populaire theorie van Florida niet geheel opgaat voor alle groepen binnen de creatieve klasse. Volgens Florida wordt de creatieve klasse tot steden aangetrokken, vanwege voornamelijk de 'power of place' en ook door de 'quality of place' (Florida, 2004: 231, 249). Hoewel Florida in zijn onderzoek stelde dat ook de aanwezigheid van voorzieningen en de mate van kwaliteit van de leefomgeving van een plaats voor aantrekkingskracht zorgen, zijn het volgens de Amerikaanse onderzoeker met name de drie T's die de creatieve klasse aantrekken, oftewel de 'power of place'. De 98 ingevulde enquêtes van dit onderzoek laten zien dat kunstschilders vrij neutraal scoorden op de vestigingsfactoren technologie, talent en tolerantie. Op technologie en tolerantie werd weliswaar gemiddeld hoger gescoord, maar deze factoren vertoonden geen statistisch significante verbanden met het wonen in creatieve steden. De 'power of place' blijkt dus niet van aantrekkingskracht te zijn van kunstschilders tot creatieve steden.

Ook bij de verschillende factoren die in de enquête de 'quality of place' meten, zijn neutrale gemiddelde scores te zien. Alleen op de vestigingsfactor 'nabijheid van groenvoorzieningen', toegevoegd naar voorbeeld van Marlet en Van Woerkens (2005), blijken de kunstschilders gemiddeld hoger te scoren. Van alle onderzochte factoren van de 'quality of place' blijken slechts drie een statistisch significant verband te vertonen met het type woonplaats. Het aanbod van restaurants en de aanwezigheid van uitgaansgelegenheden is voor kunstschilders een reden om in de top 18 creatieve steden te wonen. De nabijheid van groenvoorzieningen vertoont echter een verband met de voorkeur om juist in niet-

creatieve plaatsen te wonen. De 'quality of place' kan dus inderdaad, zoals Marlet en Van Woerkens (2005) en Marlet en Poort (2005) al stelden, meer een verklaring bieden voor de vestigingskeuze van de creatieve klasse in Nederland dan de 'power of place' van Florida. Desalniettemin zijn het slechts drie factoren die een verband vertonen met het wonen in creatieve steden of daarbuiten. Ook de 'quality of place' kan de vestiging van kunstschilders dus niet geheel verklaren.

De theorie van Florida gaat in tegen de conventionele notie dat nabijheid van werk van belang is bij de vestigingskeuze. Ook de economische factoren zijn hier onderzocht, maar deze blijken niet van invloed te zijn op de keuze van een woonplaats van kunstschilders. De kunstschilders vormen ook op dit punt een afwijking. De Nederlandse creatieve klasse vindt nabijheid van werk namelijk wel van belang (Marlet & Van Woerkens, 2005: 4). Naast de economische factoren is er ook gekeken naar de sociale factoren als contradictoire factoren op Florida. De gemiddelde scores op de sociale factoren zijn over het algemeen vrij hoog, maar ook hier blijkt geen enkel statistisch significant verband te bestaan met het wonen in creatieve steden dan wel niet-creatieve plaatsen. Wel lijkt één algemene factor voor kunstschilders van belang te zijn; de 'veiligheid van de woonomgeving'. Naarmate kunstschilders meer waarde hechten aan veiligheid, wonen zij vaker buiten de top 18 creatieve steden. Op de algemene factor 'prijs/kwaliteit verhouding van een woning' werd gemiddeld ook hoog gescoord. Echter is daar geen statistisch significant verband met de woonplaats. Een laatste statistisch significant verband werd gevonden bij de door de kunstschilders geordende vestigingsfactoren. Daarbij werd 'werkgelegenheid van de woonomgeving' als onbelangrijk geordend, maar bestaat er wel een statistisch significante relatie van deze factor met de eerste verdeling in woonplaats. De kunstschilders die werkgelegenheid wel graag dichtbij huis hebben, wonen vaker in de top 18 creatieve steden. Vervolgens blijkt ook uit de enquêtes en de interviews dat veel kunstschilders zijn blijven wonen waar zij zijn

geboren en/of waar zij hun opleiding hebben gevolgd. Opvallend is dat de meeste kunstschilders naar waarschijnlijkheid wonen in hun ideale woonplaats.

Het is merkwaardig dat de kunstschilders gemiddeld vrij neutraal scoren, niet beduidend hoog of laag, maar dat er toch een aantal significante verbanden met de woonplaats uit rollen. Blijkbaar antwoordden de kunstschilders uiteenlopend op de diverse vestigingsfactoren, waardoor de scores gemiddeld neutraal eindigen. Dit duidt op een verschil in woonvoorkeuren en daarmee tevens in woonplaats. Het feit dat de kunstschilders verspreid over Nederland wonen, is ook terug te vinden in het verschil in waarde die zij hechten aan de vestigingsfactoren.

7.2 Het leven van de kunstschilder

Tegenwoordig is het van belang in de kunstwereld om je als artiest in een netwerk te bevinden (Alexander, 2003: 67-69). De theorie van Becker (1982) over kunstnetwerken wordt dan ook veelvuldig aangehaald. De meest belangrijke speler in zo'n kunstnetwerk is voor de kunstschilder de galerie. De galerie is het medium tot het (grote) publiek (Markusen & Schrock, 2006: 1662). Aangezien deze twee factoren van de kunstwereld van belang zijn, is het aannemelijk dat deze factoren een rol spelen in de vestigingskeuze van kunstschilders. Uit de resultaten van zowel de enquête als de interviews blijkt echter dat kunstschilders tegenwoordig minder vaak verbonden zijn aan een galerie en dat zij het deel uitmaken van een kunstnetwerk weinig van belang achten. Veel galerieën zijn als gevolg van de recessie gesloten en moeten veel meer inspelen op de markt. Kunstschilders kunnen en willen vaak niet meer verbonden zijn aan een galerie. Kunstschilders zijn veel meer zelfstandig, niet alleen ten aanzien van hun werk, maar ook in de contacten met collega's. In de laatste jaren is er meer 'afkijkgangst' en 'broodnijd' tussen de kunstschilders ontstaan. Als gevolg van de recessie is de vraag naar kunst minder geworden, terwijl het aanbod van kunst is toegenomen door de mogelijkheden van

het internet. Het internet is tegenwoordig, zoals Van Kranendonk (2010) al stelde, een belangrijk medium voor de kunstschilder. Veel kunst wordt aangeboden op het web. Kunstschilders zijn daardoor veel minder plaatsgebonden ten aanzien van hun werk dan zij vroeger waren.

Wat voor de kunstschilders een zeer belangrijk aspect is bij het kiezen van een woning, is de mogelijkheid van financiering. Veel van de kunstschilders hebben het atelier aan huis (70,4%), waardoor zij bij de keuze van de woning ook moeten denken aan een atelierruimte. Hoewel veel kunstschilders groot willen wonen en zoeken naar ruimte, vormen de financiën vaak een belemmering in hun keuze. We hebben al kunnen zien dat de kunstschilders gemiddeld weinig verdienen (Jenje-Heijdel & Ter Haar, 2007). De recessie heeft dit nog meer versterkt. Zoals een kunstschilder goed verwoordde, *“kunst is extra en is nog luxer bijna als een auto. Een auto heb je nodig, maar kunst wordt dan wat uitgesteld. Daar wordt het eerst op bezuinigd.”* Het feit dat veel kunstschilders van de twee onderzochte bronnen in Groningen en omgeving wonen, kan hierdoor worden verklaard. In het oosten van het land zijn de huizenprijzen lager dan in de Randstad. Kunstschilders kunnen daar meer ruimte krijgen voor relatief weinig geld. Het inkomen speelt voor kunstschilders dus een grote rol bij hun keuze voor een woonplaats en zorgt voor een bepaalde locatiegebondenheid.

Dat de kunstschilders verspreid over creatieve steden, steden, plaatsen en dorpen wonen, duidt op een verschil binnen de beroepsgroep. De één hecht blijkbaar meer waarde aan het bruisend stadsleven, terwijl de ander liever in een rustige, natuurlijke omgeving woont. Het Fonds BKVB stelde bijvoorbeeld al dat er in Nederland sprake is van een tweedeling binnen de groep beeldend kunstenaars, namelijk de beeldend kunstenaar die leeft volgens een ‘vita activa’ en de beeldend kunstenaar die volgens een ‘vita contemplativa’ leeft (Fonds BKVB, 2008: 31-34). Verwacht werd dat met name stadsgezichtsschilders in de creatieve steden zouden wonen en landschapsschilders meer inspiratie uit een landelijke omgeving zouden

halen en daar woonachtig zouden zijn. Dit blijkt echter niet het geval. In de interviews gaven de kunstschilders aan dat zij hun inspiratie uit dagelijkse dingen halen en uit het materiaal zelf, niet zozeer uit de omgeving waar zij wonen.

Uit de interviews kwam wel een andere tweedeling in kunstschilders naar voren. De kunstschilders die zijn geïnterviewd waren grofweg te verdelen in het marktgerichte type en het op creativiteit gerichte type. Het eerste type bevindt zich graag in de scene van de kunstwereld, is gericht op het verkopen en op het netwerken. Dit type woont het liefst nabij de culturele voorzieningen en kunstfaciliteiten, en zal daarom vaker in (creatieve) steden wonen. Het op creativiteit gerichte type is meer bezig met het schilderen zelf, is gericht op zelfstandigheid en op rust en ruimte. Dit type vindt nabijheid van groenvoorzieningen meer van belang en woont voornamelijk liever in kleine plaatsen of dorpen op het platteland. De marktgerichte kunstschilder komt overeen met het type beeldend kunstenaar die leeft volgens een 'vita activa', zoals beschreven door het Fonds BKVB. Het is een jonge netwerker die zich richt op de markt en op financiële kansen. De op creativiteit gerichte kunstschilder lijkt op het type beeldend kunstenaar die leeft volgens een 'vita contemplativa'. Dit type kunstenaar is meer het klassieke type, die zich richt op meesterschap, oeuvre en autonomie. De verwachting dat er een tweedeling zou bestaan binnen de groep kunstschilders klopt dus. Echter, kan op basis van de resultaten van de enquête niet gesteld worden dat de tweedeling in kunstschilders ook daadwerkelijk is terug te vinden in de vestiging van de kunstschilders. Op basis van de interviews bestaat er mogelijk een verband tussen de twee typen kunstschilders en het wonen in creatieve steden of niet, maar in verder onderzoek kan dat wellicht nader worden onderzocht.

7.3 Aanbevelingen

Op basis van deze conclusies kan gesteld worden dat de meest creatieve beroepsgroep, kunstschilders, niet geconcentreerd woont, maar juist verspreid over Nederland woonachtig is. De kunstschilders laten een ander portret van vestiging zien dan de totale creatieve klasse. Zelfs binnen de groep is sprake van een tweedeling in kunstschilders. Het ene type kunstschilder woont mogelijk voornamelijk in een creatieve stad en het andere type waarschijnlijk liever in een niet-creatieve plaats. Zelfs voor de kunstschilders die wel in creatieve steden wonen, blijkt de theorie van Florida niet geheel op te gaan. Slechts twee factoren van de 'quality of place' leidt tot het wonen in creatieve steden. De drie T's van de 'power of place' blijken niet van invloed te zijn op de vestigingskeuze, terwijl dat juist de creatieve klasse het meest aantrekt volgens Florida.

In Nederland blijkt de situatie heel anders te zijn, op basis van de onderzoeksresultaten ten aanzien van kunstschilders. De meer algemene factor van het inkomen blijkt voor de groep kunstschilders een belangrijke rol te spelen in de vestigingskeuze. Vervolgens blijkt de groep kunstschilders verdeeld te zijn in twee typen waarbij het ene type enkele vestigingsfactoren van Florida wel degelijk van belang acht en waarbij het tweede type juist andere woonvoorkeuren van belang vindt. Verder onderzoek naar andere creatieve beroepsgroepen zou moeten uitwijzen of de theorie van Florida inderdaad niet het gewenste effect zal hebben in Nederland. Beleidsmakers zouden dan een andere koers moeten varen om de economische groei van steden te kunnen bevorderen.

8. Literatuur

Alexander, V. D. (2003). *Sociology of the Arts. Exploring fine and popular forms*. Malden: Blackwell Publishing.

Becker, H. S. (1982). *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

Bontje, M. & Musterd, S. (2005). Hoe woont de creatieve kenniswerker? In: *Creativiteit en de Stad: hoe de creatieve economie de stad verandert*. Amsterdam: NAI Uitgevers.

Buchholz, L. & Wuggenig, U. (2005). Cultural Globalization between Myth and Reality: The Case of the Contemporary Visual Arts. *Art-e-fact* 4. Ontvangen van: http://artefact.mi2.hr/_a04/lang_en/theory_buchholz_en.htm

Centraal Bureau voor de Statistiek (2005). *Nederlandse bevolking steeds hoger opgeleid*. Ontvangen van: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/onderwijs/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1745-wm.htm>

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011a). *Inkomensverdeling van alle huishoudens met inkomen naar regio*. Ontvangen van: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80592NED&LA=NL>

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011b). *Werkzame beroepsbevolking; vergrijzing per bedrijfstak SBI'93*. Ontvangen van: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80802NED&LA=NL>

Delhaye, C. (2009). Van toefje op de taart naar basisingrediënt. Internationaal cultuurbeleid in tijden van globalisering. In: Boekman 80, (2009). Kunst over de grens. *Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid*, 21ste jaargang, 84-88.

Fonds BKVB (2008). *Beleidsplan Fonds BKVB 2009-2012. De kunstenaar centraal. Productie en Reflectie in tijden van Internationalisering*. Rotterdam: Veenman Drukkers.

Florida, R. (2004). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: The Perseus Books Group.

Glaeser E, (2004). *Book Review of Florida's the Rise of the Creative Class*.
Ontvangen van: <http://post.economics.harvard.edu/faculty/glaeser/papers.html>

G4 (2010). *G4 in cijfers. Cijfers over de vier grote steden in vergelijking met de andere grote steden en heel Nederland*. Ontvangen van: <http://g4.databank.nl/>

Jenje-Heijdel, W. & Ter Haar, D. (2007). *Kunstenaars in Nederland*. Voorburg/Heerlen: Centrum voor Beleidsstatistiek, Centraal Bureau voor de Statistiek.

Kösters, L. & Leufkens, K. (2009). Thuiswerkers en vanuit-huiswerkers zijn vaak zelfstandigen. *Sociaaleconomische trends (CBS)*, 2, 21-26.

Kranendonk, J. van (2010). *iArtist/slashArtist ?Artist. Onderzoek naar kunstenaarschap in de informatiesamenleving*. Focus: Rotterdam. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Levine, M. V. (2004). *La classe créative et la prospérité urbaine: mythes et réalités*. Presentation at the Centre collégial de développement de matériel didactique at the INRS Urbanisation, Culture et Société, Institut national de la recherche scientifique. Montréal, Canada: Université du Québec.

Marlet, G. & Poort, J. (2005). *Cultuur en creativiteit naar waarde geschat*. Amsterdam: SEO, Utrecht: Atlas voor gemeenten.

Marlet, G. & Woerkens, C. van (2004a). *De creatieve klasse in Nederland*. Atlas voor gemeenten. Ontvangen van:
<http://www.creatievestad.nl/uploads/pdf/2007%2003%2028%20De%20creatieve%20klasse%20in%20Nederland.pdf>

Marlet, G. & Woerkens, C. van (2004b). Het economisch belang van de creatieve klasse. *Economisch Statistische berichten*, 89(4435), 280-287.

Marlet, G. & Woerkens, C. van (2005). *Tolerance, aesthetics, amenities or jobs? Dutch city attraction to the creative class*. Utrecht: Stichting Atlas voor Gemeenten/Universiteit Utrecht.

Markusen, A. (2006). Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*, 38, 1921-1940.

Markusen, A. & Schrock, G. (2006). The Artistic Dividend. Urban Artistic Specialisation and Economic Development Implications. *Urban Studies*, 43(10), 1661-1686.

Mayer, M. (2007). Contesting the Neoliberalization of Urban Governance. In: Leitner, H., Peck, J. & Sheppard, E. S. (ed.), *Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers*, 90-115. New York: Guilford.

Minnaert, T. (2009). Drang naar samenhang. Het internationaal cultuurbeleid van Nederland. In: Boekman 80, (2009). Kunst over de grens. *Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid*, 21ste jaargang, 6-13.

Oudenampsen, M. (2007). AmsterdamTM, an Entrepreneurial City. In: BAVO (ed.), *Urban Politics Now: Re-imagining Democracy in the Neo-liberal City*, 110-127. Rotterdam: NAI.

Sassen, S. (2006). *Cities in a World Economy (Third Edition)*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.

Schinkel, W. (2009). 'Illegal Aliens' and the State, or: Bare Bodies vs. the Zombie. *International Sociology*, 24(6), 779-806.

Stam, E. (2005). *Componenten en Causaliteit van Creatieve Bedrijvigheid*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

9. Bijlagen

Bijlage 1: Enquête

Enquête

Pagina: 1

Enquête kunstschilders

De afdeling Sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam is bezig met een onderzoek naar de woonplaatsen en woonvoorkeuren van verschillende beroepsgroepen in Nederland. Wij verzoeken u deel te nemen aan het onderzoek middels deze enquête. De enquête neemt maximaal 10 minuten van uw tijd in beslag. De resultaten worden anoniem verwerkt. Alvast hartelijk dank voor uw bijdrage.

1.

Wat is uw geslacht? *

Man

Vrouw

2.

Wat is uw leeftijd? *

3.

Wat is uw woonplaats? *

4.

In welk type woning woont u? *

- Koopwoning
- Huurwoning
- Overig

5.

Wat is uw gezinssituatie? *

- Alleenstaand
- Samenwonend
- Gehuwd
- Gescheiden

6.

Hoeveel kinderen heeft u? *

7.

Wat is uw hoogst behaalde opleiding? *

- WO
- HBO
- MBO
- Middelbare school
- Overig

8.

Welke opleiding heeft u gevolgd? *

9.

In welke plaats heeft u deze opleiding gevolgd? *

10.

Het belang van de aard van de woning en de woonomgeving bij de keuze van de woonlocatie.

Geef aan op een schaal van 1 tot en met 5 hoe groot de invloed van onderstaande factoren is geweest op de keuze van uw woonlocatie.

	Irrelevant					Doorslaggevend				
De prijs-kwaliteitverhouding van de woning	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De veiligheid van de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De aanwezigheid van parken, natuur en groenvoorzieningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De aanwezigheid van kindervoorzieningen, kinderopvang en scholen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De nabijheid van recreatie-, sportterreinen en outdoor-activiteiten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De aanwezigheid van culturele voorzieningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De kwaliteit en diversiteit van het winkelaanbod	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De aanwezigheid van uitgaansgelegenheden (bars, discotheken etc.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het aanbod van restaurants in de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11.

Het belang van bedrijvigheid, bereikbaarheid en economie bij de keuze van de woonlocatie.

Geef aan op een schaal van 1 tot en met 5 hoe groot de invloed van onderstaande factoren is geweest op de keuze van uw woonlocatie.

Irrelevant

Doorslaggevend

Algemene werkgelegenheid in de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐
Werkgelegenheid in uw beroepssector	☐	☐	☐	☐	☐
Werkgelegenheid in de beroepssector van uw partner	☐	☐	☐	☐	☐
Opleidingsmogelijkheden voor u en/of uw partner	☐	☐	☐	☐	☐
Werkgerelateerde activiteiten en/of ontmoetingsplekken in de nabijheid van de woonomgeving voor het opbouwen van een professioneel netwerk (bijvoorbeeld een kunstkring)	☐	☐	☐	☐	☐
Korte afstand en/of reistijd van woon- en werkverkeer	☐	☐	☐	☐	☐

12.

Het belang van sociale aspecten bij de keuze van de woonlocatie.

Geef aan op een schaal van 1 tot en met 5 hoe groot de invloed van onderstaande factoren is geweest op de keuze van uw woonlocatie.

	Irrelevant				Doorslaggevend
De aanwezigheid van gelijkgestemden in de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐
De aanwezigheid van diversiteit onder de lokale bevolking	☐	☐	☐	☐	☐
Een tolerant leefklimaat in de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐
De mogelijkheid om jezelf te kunnen zijn in de woonomgeving	☐	☐	☐	☐	☐

De mogelijkheid om jezelf te kunnen ontplooiën in de woonomgeving

13.

Als u nu zou gaan verhuizen, wat zijn dan de drie belangrijkste factoren bij de keuze van een woning en een woonlocatie?

- Werkgelegenheid in de woonomgeving
- Prijs/kwaliteit woning
- Bereikbaarheid en reisafstand van woon- en werkverkeer
- Voorzieningen voor kinderen (scholen, kinderopvang etc.)
- Vrijtijdsvoorzieningen
- Culturele diversiteit van de woonomgeving
- Tolerantie van de woonomgeving
- Aanwezigheid van familie en/of vrienden
- Veiligheid van de woonomgeving

14.

Als u nu zou gaan verhuizen, wat zijn dan de drie minst belangrijke factoren bij de keuze van een woning en een woonlocatie?

- Werkgelegenheid in de woonomgeving
- Prijs/kwaliteit woning
- Bereikbaarheid en reisafstand van woon- en werkverkeer
- Voorzieningen voor kinderen (scholen, kinderopvang etc.)

- Vrijtijdsvoorzieningen
- Culturele diversiteit van de woonomgeving
- Tolerantie van de woonomgeving
- Aanwezigheid van familie en/of vrienden
- Veiligheid van de woonomgeving

15.

Als u nergens op zou hoeven letten, in welke woonplaats zou u dan het liefst willen wonen in Nederland? *

16.

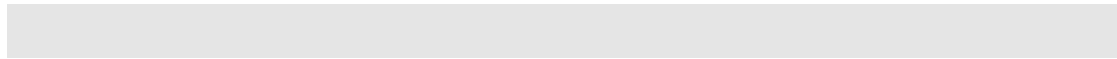
Reageer op de volgende stellingen.

	Zeer oneens				Zeer eens
De meeste andere culturen zijn achtergesteld aan mijn cultuur.	☐	☐	☐	☐	☐
Levensstijlen in andere culturen zijn even waardig als in mijn cultuur.	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen in mijn cultuur zouden veel kunnen leren van mensen van andere culturen.	☐	☐	☐	☐	☐

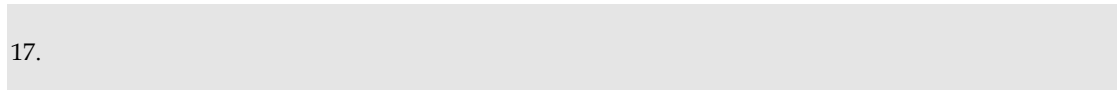
Ik heb veel vrienden van andere etniciteiten.

Ik ben erg geïnteresseerd in de normen en waarden van andere culturen.

Ik vertrouw mensen niet die anders zijn dan ikzelf.

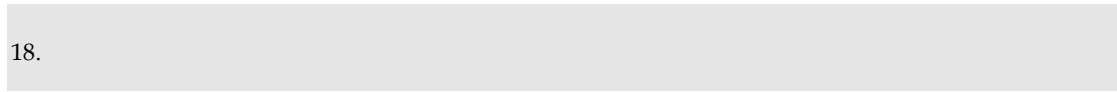
De volgende vragen hebben betrekking op uw schilderspraktijk.

17.

Wat voor schilderijen maakt u voornamelijk? *

- Abstract
- Stilleven
- Portret
- Landschap
- Stadsgezicht
- Historiestuk

18.

Waar maakt u uw schilderijen? *

- Thuis in mijn atelier
- In een atelier elders, niet meer dan 20 km. van huis vandaan
- In een atelier elders, verder dan 20 km. van huis vandaan

19.

Verwerft u inkomen met uw schilderwerk? *

- Nee (ga door naar vraag 21)
- Ja

20.

Op welke manier verkoopt u voornamelijk uw schilderijen?

- Aan huis
- Online, middels eigen site
- Via een galerie
- Op speciale beurzen, fairs etc.

21.

Verricht u naast het schilderen nog andere (betaalde) werkzaamheden? *

- Nee
- Ja, namelijk:

22.

Wat is ongeveer uw netto inkomen in de maand?

Met het netto inkomen wordt het inkomen bedoeld waarbij de te betalen belastingen en sociale premies al van afgetrokken zijn. *

- < €500,-
- €500,- tot €750,-
- €750,- tot €1.000,-
- €1.000,- tot €1.500,-
- €1.500,- tot €2.000,-
- €2.000,- tot €2.500,-
- €2.500,- tot €3.000,-
- €3.000,- tot €3.500,-
- €3.500,- tot €4.000,-
- > €4.000,-
- Weet niet/geen antwoord

23.

Bent u verbonden aan een of meerdere galerieën? *

- Nee (ga door naar vraag 25)
- Ja

24.

Is die galerie of zijn die galerieën voornamelijk gevestigd bij u in de buurt?

- Nee, verder dan 20 km. van huis verwijderd
- Ja, minder dan 20 km. van huis verwijderd

25.

Ontmoet u regelmatig andere kunstschilders? *

- Nee, niet of nauwelijks
- Ja, regelmatig tot vaak kunstschilders uit de buurt
- Ja, regelmatig tot vaak kunstschilders vanuit heel Nederland

26.

In hoeverre is het voor u van belang om deel uit te maken van een kunstnetwerk of een kunstkring?

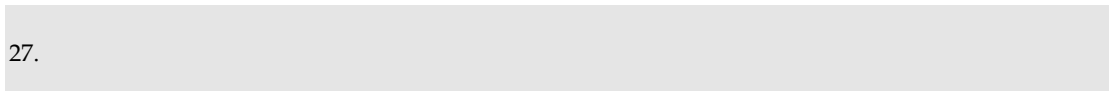
Irrelevant

Doorslaggevend

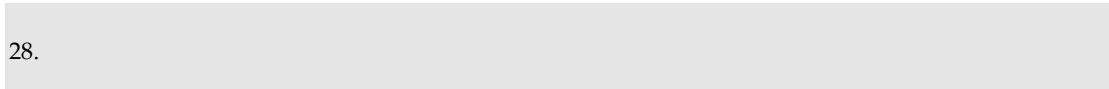
-
-
-
-
-

Bedankt voor uw deelname aan de enquête.

Zijn er nog aspecten die u heeft gemist in de enquête of heeft u andere opmerkingen die u kwijt wilt?

Bent u bereid mee te doen aan een interview? Laat dan hier uw naam en e-mailadres en/of uw telefoonnummer achter.

Bijlage 2: Topicijst interviews

Het schilderen:

- Type schilderij?
- Schilderen als inkomensbron? (→ ja: op welke manier?)
- Schilderen in opdracht of zelfstandig?
- Andere betaalde werkzaamheden? (→ ja: wat?)
- Waar schilderen? Atelier of elders; plaats van productie
- Atelier aan huis of elders (ver/dichtbij)?
- Verbonden aan galerie (→ ja: ver/dichtbij)?
- Lid van netwerk/kring van kunstschilders (→ belangrijk)?
- Contact met andere kunstschilders (ja: dichtbij/Nederland)?
- Kunstenaarschap: meesterwerk?/creativiteit?/oeuvre?/financieel?
(onderscheid: klassiek-modern)
- Wat bereiken met schilderen? Creativiteit uiten/geld verdienen/zelfontplooiing/populariteit winnen?

Het wonen:

- Waarom die woonplaats? (*letten op belang partner*)
 - Vragen naar belang van fysieke aspecten (prijs/kwaliteit woning; kindervoorz.; vrijetijdsvoorz.; veiligheid; groenvoorz.) bij de keuze van de woonlocatie.
 - Vragen naar belang van economische aspecten (alg. werkgelegenheid; opleidingsmogelijkheden; korte reisafstand; ontmoetingsplekken) bij de keuze van de woonlocatie.

- Vragen naar belang van sociale aspecten (gelijkgestemden; diversiteit; tolerant leefklimaat; jezelf zijn; jezelf ontplooien; aanwezigheid familie/vrienden) bij de keuze van de woonlocatie.
- Waar zou u het liefst willen wonen?

Levensstijl:

- Hoe ziet het dagelijks leven eruit?
- Veel bezoeken aan uitgaansgelegenheden, theaters, bars etc.?